

РЕФОРМА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

Друштвено-политичка организација и управа Правног факултета у Београду организовали су дана 12. и 16. децембра 1974. године и 13. јануара 1975. год. јавну расправу о реформи на Правном факултету у Београду. Овој расправи претходиле су расправе у свим друштвено-политичким организацијама и органима самоуправљања. Ову као и раније расправе о Нацрту устава СФРЈ, Нацрта устава СР Србије и Платформе за X конгрес СКЈ, започео је, организовао и усклађивао Секретаријат конференције СКЈ Правног факултета.

Анали Правног факултета у Београду објављују изнета мишљења редоследом којим су и учесници изнели у расправи.

Неверујем да би се и један делегат сложио са тиме да је наш Факултет најлакши и мислим да има још низ факултета који ако нису лакши онда су по тежини исти као и наш Факултет, али су услови студирања далеко повољнији него у нас.

Овакав „систем“ година за годином, уведен је зато да би се побољшала ефикасност студирања и да би се елиминисао просек студирања од 7,5 година. Када се уводи нешто ново и од тог новог очекују резултати, ако такви резултати изостану, онда је нормално и логично да се тако нешто треба и мора мењати.

Нико не негира добре стране оваквог „система“, које несумњиво постоје али су бројнији разлози који управо указују на промену оваквог „система“. Овакав „систем“ је, чини ми се крут из разлога који полази од идеалних услова студирања за све студенте. То значи да апстрахује и игнорише низ околности које се не могу игнорисати. Зар се може игнорисати чињеница да преко 50% студената долази из сељачких и радничких породица који се уз низ перипетија упишу на Факултет, а ми им управо оваквим „системом“ онемогућавамо да редовно завршавају студије.

Сви се сећамо речи друга Тита на Десетом Конгресу СКЈ када је нагласио: да не смемо бити задовољни процентом дипломираних студената из редова радничких и сељачких породица, и да морамо упорније и организованије радити на побољшању оваквог стања. Чини ми се да оваквим режимом „студија“ управо онемогућавамо да ово остваримо јер

се не води довољно рачуна о тим студентима и њиховим условима студирања. Нормално је онда што се студије често продужавају и до унедоглед, јер многи студенти одлазе да раде у Студетску задругу или као обична радна снага, јер су на то принуђени губитком статуса редовног студента. Ја мислим да се такве околности не могу игнорисати. Променом оваквог режима и омогућавањем студентима да са једним неположеним испитом из претходне године упишу наредну годину, никако не штитимо студенте нераднике, а ја не видим да је нерадник онај који је положио седам испита, а остане му само један испит. Значи штитимо оне студенте који су у таквој материјалној ситуацији да не могу да имају услове који захтевају нормалне услове њиховог школовања. Против нерадника треба повести одлучну борбу и стати на крај дуторочном студирању. Ко је некоме дао право да седи овде по седам и осам година? Тиме бисмо и омогућили да се брже завршавају студије и да се побољша и повећа проценат дипломираних студената у току једне године. На ово нас обавезује резолуција Десетог конгреса, где је јасно речено, да се Савез комуниста мора залагати за побољшање социјалне структуре ученика и студената, изједначавању могућности за образовање и школовање независно од имовинских прилика и социјалног порекла.

Руководећи се закључцима са ранијих зборова студената и закључцима на последњој Скупштини Савеза студената, Председништво ССО нашег факултета је учинило конкретан предлог промене постојећег система.

1. Друга година се може уписати са једним неположеним испитом, с тим што тај заостали испит не може бити Основи народне одбране.

2. Трећа година се такође може уписати са једним заосталим испитом с тим што то такође не може бити предмет Основи народне одбране.

3. Четврта година се може уписати са два неположена испита из III године, управо због тежине и обима градива на овој години.

Да ово не би остале празне приче и да се у овој области може доста учинити, навешћу и конкретну акцију коју је Председништво ССО на нашем Факултету учинило пре неколико дана. За студентски дом у школској 1974/75. години конкурисало је око 700 студената. После наредне расподеле остало је још преко три стотине нерешених молби. Од тога преко стотину и педесет студената са једним заосталим испитом нису добили дом, а има и добар број оних који због два заостала испита нису га такође добили.

Највећи број студената на осталим факултетима добило је дом са два и више заостала испита са претходне године.

На иницијативу проф. др Момчила Курдулије који је на једном састанку УК, УО и ОУ тражио да се на дневни ред стави могућност да наши студенти са једним заосталим испитом такође добију дом. Наипили смо на разумевање и ОУ и УО, па је Председништво привело крају започету акцију, тако да ће сви они који имају један или два заостала испита добити дом. Немају ли можда људи ван факултета више разумевања за нас студенте него одговорни људи на Факултету?

Слажем се са тим да је ова акција мало и закаснила, јер је већ децембар месец, али, у сваком случају, један добар део студената ће добити дом.

Неопходно је у сложеном проблему реформисања Факултета посебно се позабавити и овим проблемом како бисмо, не само изједначили положај студената нашег са положајем студената на готово целом Универзитету, већ и скратили не баш кратко време студија.

Хвала.

Др Јелена Даниловић

Хтела бих да кажем неколико речи о питању које је занемарено у нашим досадашњим разговорима, наиме, о мерама које би требало предузети у вези са ванредним студентима. Међутим, досадашња дискусија подстакла ме је да претходно учиним неколико напомена и дам неке предлоге.

Из досадашње дискусије јасно произаили да морамо учинити радикалне заокрете, да морамо извршити корените промене и у начину нашег рада са студентима и у садржини тог рада, односно у материји коју студентима предајемо. Са друге стране, чули смо веома оправдане критике на наш досадашњи рад на осавремењавању наставе и доношењу новог стаута. Досадашњи напори су се одиста свели на рад неколицине, а остали наставници — не говорим о студентима, они нису ни могли много шта да учине — били су пасивни. У вези са тим нашим радом хтела бих да дам ове напомене:

Прво, као што је мало час рекао друг Марић, ми заиста не бисмо смели уносити неке битне измене у Статут ако нисмо уверени у њихову оправданост. Ми смо сви са великом пажњом саслушали и одушевљено поздравили предлог који је учинио друг Печујаић — и то не зато што је реч о предмету „Марксизам и савремено друштво“, већ зато што је тај предлог био довољно образложен, дата је садржина предмета, дат је начин на који ће се он предавати, како ће се радити — добили смо јасну слику о ономе што ће студенти добити, и то смо поздравили. Био је то један добро проучен и простудирани предлог. Због тога сматрам да и сваки други, ма и најситнији предлог, било да се односи на режим студија, на начин рада са студентима, или, пак, на наставни план и програм, мора да буде на исти начин образложен и саопштен, иначе нема смисла ни да се подноси. Ми имамо искуства и знамо шта бива ако се усвоји или одбаци нешто што није било довољно проучено; нешто се усваја или одбацује а не зна се зашто се то чини. Навешћу познати пример двостепене наставе. Ми смо то усвојили у задњем часу, непосредно пре доношења Статута, иако нико није био убеђен да ту новину треба прихватити, а после три године смо двостепену наставу укинули. Ја ни дан-данас нисам сигурна да је требало увести двостепену наставу, али је није требало после три године просто одбацити. Вероватно смо могли цео проблем боље проучити, двостепену наставу организовати ела-

стичније и она би у одређеним случајевима давала веома повољне резултате

Према томе, сваки предлог би требало да буде резултат предходних проучавања и не би се смео подносити без јасног и подробног образложења. То захтева не само рад већ и време, а ми, са друге стране, морамо поштовати рокове. Због тога бих предложила да овде преуземо обавезу да формирамо радне групе, које ће добити своје конкретне задатке да обраде сва питања која су се до сада постављала у вези са реорганизацијом и реформом наставе, и да' подробно и темељно проуче све предлоге који су подношени. То би била партијска обавеза сваког члана тих радних група, обавеза да ради што интензивније, тако да измене које будемо уносили у режим студија и наставни план и програме буду добро фундиране. Она питања која се не могу проучити у разумном року нужно ће морати да буду решена доцније, после доношења Статута. Међутим, чини ми се да би се одговарајуће одредбе Статута могле формулисати еластично, тако да оне остављају простора за накнадне измене или чак и намећу обавезу да се те измене учине. Према томе: све што може да буде проучено у релативно кратком року, прихватити или одбацити, односно на основу резултата проучавања формулисати коначне одредбе Стаута; за предлоге који не могу да буду простудирани довољно брзо, саставити еластичне одредбе Статута које ће допуштати накнадне измене.

Исто тако сматрам да ако нешто желимо да постигнемо на пољу усавршавања начина рада са студентима, онда је неопходно да мислимо и на ограничење броја редовних студената и да у Статут унесемо одговарајуће одредбе. Чини ми се да број од шест до осам стотина представља за нас максималан број, а са друге стране он није мали, јер у перспективи не верујем да ће друштву бити потребан тако велики број правника као што је то данас, а осим тога ми имамо већ десет факултета у земљи и неколико центара.

И на крају, неколико речи о ономе због чега сам и узела реч, о ванредним студентима. Другови, ми стално говоримо о цифри од 24 хиљаде студената, а нико не мисли да велику већину њих чине ванредни студенти, и нико не предлаже шта би требало унети у наш Статут у односу на њих, које би могућности требало предвидети па да се и њима помогне.

При томе подсећам да имамо две врсте ванредних студената. Велики број се *de facto* не разликује од редовних студената, они само студирају и не баве се никаквим другим радом. Они су ванредни студенти из разних разлога, најчешће зато што се нису могли уписати као редовни или што нису на време завршили годину студија, па им режим ванредних студената више одговара. У односу на такве ванредне студенте требало би само предвидети одређене обавезе сталног рада са њима и утврдити облике тог рада.

Другу, знатно мању групу ванредних студената чине они који истовремено и раде у некој организацији удруженог рада. У последње време

се у свим материјалима са разних значајних друштвених и политичких скупова, почевши од Резолуције Х Конгреса СК до недавне резолуције Конгреса синдиката указује на право радника на образовање и на дужност свих образовних установа да им омогуће да то своје право остваре. Ми смо дужни не само да васпитамо омладину и децу радника него да образујемо и саме раднике. Због тога се морају темељно проучити могућности што ефикаснијег рада са студентима који су и радници у удруженом раду. За њих би требало предвидети у Статуту посебне облике рада, а можда чак и посебне планове и програме, издиференциране и прилагођене потребама људи који већ раде на одређеном месту, на пример, путем скраћивања програма неких предмета и проширивања програма других, или преко опционих предмета, или на неки други начин. Исто тако би требало за њих увести и посебан режим студија.

У вези са тиме мислим, најзад, да би Статут требало да предвиди стриктно регулисање обавезе рада на перманентном образовању оних који већ имају звање правника. Ми већ имамо неке облике рада са дипломираним правницима, али би Статут требало да те обавезе утврди. Мислим да није потребно образлагати нужност да се помогне правницима у пракси који желе да уз стручну и квалификовану помоћ прате развој наших друштвених и правних односа и развој наше правне мисли.

Ето, толико сам хтела да кажем, хвала.

Лепетић Драган, студент

Другарице и другови, реформа Универзитета је толико комплексан процес и проблем да ми се чини да је најбоље рећи пар речи о неколико питања које она обухвата, јер ће се тако избећи уопштавања и оставити више могућности за дубље продирање у суштину ствари, а истовремено ће се избећи непотребни вербализам.

Као члан прошлогодишњег II огранка Савеза комуниста, говорим у његово име и, наравно, у исти мах и у своје име.

Мислим да се више говори о томе како спровести реформу, а мање о томе зашто смо до сада безмало тапкали у месту. Чини ми се да ће се много брже ићи напред када дознамо што је то, или ко је тај ко нас онемогућава, а ако смо то већ дознали, онда да ми онемогућимо њега. Анализа не само отворених отпора реформи, него и оних латентних и зато су још опаснији, јер прилагођавају отпоре новим ситуацијама, омогућила би нам да направимо велики квалитативни корак напред.

Преовлађује мишљење на мом огранку и у већини студената уопште, то морам отворено да кажем, да тих латентних отпора скепси, конзервативизма и упорног држања за старо у односу на сва питања о којима говоримо, као што су режим студија, ревизија наставног плана и програма, односно уџбеника, потребе увођења марксизма тид. има нарочито у оним самоуправним и партијским телима у којима наставници заузимају већину. Зашто је то тако? Зато што се једно стање које дуго траје конзервира као само себи допаљиво и најбоље могуће за оне

који у њему уживају и које се временом нужно дегенерише. Ја мислим да то стање морамо разбити и то без одлагања, јер тренутак је веома повољан, а разбићемо га тако што ћемо довести у ситуацију оне који одлучују о нашим захтевима да више не могу да одлажу решења. Ако и даље буду мислили да ће се и ова акција „смирити“ и проћи као и многе до сада, онда треба одлучно поставити питање њихове политичке одговорности и моралне подобности. А сви добро знамо шта у Резолуцији X конгреса о реформи пише. Ако не искористимо повољно стање и не претворимо хтења у готова дјела, онда ће бити по оном старом или како то у плану рада наше организације пише: „Кретања у круг у коме оно што је потоње иде испред онога што је прво“. На нама је велика одговорност да не дозволимо да тако и даље буде. При томе се мора нарочито нагласити да овде није реч ни о каквом сукобу интереса између наставника и студената, како проблем покушавају да представе кочничари реформе којих има и међу студентима, а који су у огромној мањини. Интереси између наставника и студената су јединствени и то знају сви, чак и они који говоре друкчије. Реч је о једном другом сукобу интереса, а то је сукоб оних који упиру све своје снаге да задрже стање какво јесте, јер црпе привилегије и оних који желе да промене садашње стање. Први су мањина а други већина професора и огромна већина студената.

Мислим, даље, да увођење новог предмета који ће се бавити, ако тако може да се каже, једним целовитим и савременим марксистичким погледом на свет, треба поздравити и сигурно је да ће он испунити многа очекивања која гајимо у погледу реформе. Али такође мислим да у области реформе не би смело да се остане само на томе. Ту имам у виду достављени нам извештај о досадашњим резултатима и будућим правцима рада на пољу реформе. Видели смо да се готово свака катедра залаже за непромењени статус свога предмета. Овакав став катедара је неприхватаљив, јер он значи да се катедре одричу сопствене критике и да сматрају да су њихови предмети и уџбеници такво савршенство коме се нема шта битно додати или одузети. Али један од главних аспеката реформе је баш унапређење наставе и прилагођавање наставног плана и програма потребама човека у савременом социјалистичком самоуправном друштву. Мени се чини да су оваквим својим ставом катедре у приличној мери себе политички дисквалификовале из даљег такмичења у борби за остварење реформе.

Био бих слободан предложити Конференцији, иако је то већ речено, да заузме конкретне ставове о свим дискутованим и битним питањима и да те закључке презентира свим огранцима, а посебно наставничком огранку. Сви комунисти, а нарочито они који су у самоуправним телима Факултета, требало би да усмено или писмено и врло конкретно преузму на себе обавезу да се безкомпромисно залажу за хитно остварење свих оних оправданих захтева које постављају минули конгреси Савеза комуниста, наша организација, студенти и савремени живот, јер ће на тај начин најбоље показати колико доприносе прогресу овог друштва.

Др Будимир Кошугић

Основно питање сваке реформе на Универзитету јесте реформа наставно-научног процеса; јер, у наставно-научном процесу остварује се примаран задатак који пред Универзитет и овај Факултет поставља наше самоуправно друштво — образовање стручњака с таквим фондом знања и морално-политичким квалитетима да могу максимално допринети даљем развоју основних вредности нашег друштва. Стога, изменама у наставно-научном процесу на нашем Факултету треба прилазити врло савесно, уз брижљиву анализу свих битних претпоставки и непрекидно имајући пред очима крајњи циљ тих измена — образовање таквог стручног и моралног лика правника који ће моћи испунити све задатке које пред њега поставља радничка класа и наше друштво у целини. Како је наше друштво, односно државноправни поредак пролазио кроз одређене фазе у свом развоју, чије су основне тенденције биле даље јачање друштвене својине, самоуправљање и непосредне демократије, очигледно је да су те промене морале утицати и да сада утичу на наставно-научни процес на нашем Факултету. Дејство тих друштвених преображаја неминуовно се мора испољити, поред осталог, у наставном плану, програму и облицима наставе на нашем Факултету. Другим речима, неопходност темељне, квалитативне реформе наставно-научног процеса на нашем Факултету проистиче из дубине и интензитета наведених друштвених преображаја у нас.

Значај и потреба ове реформе критички су преиспитани на X Конгресу СКЈ и VII Конгресу СКС у чијем се закључцима императивно налаже целокупном чланству Савеза комуниста на високошколским установама да се заложе за темељну ревизију наставно-научног процеса. Стога, уношење битних, квалитативних промена у наставно-научни процес на нашем Факултету, у наставни план и програм није само наше право, већ и наша обавеза. Но, погрешно би било мислити да се овај задатак може остварити искључиво увођењем нових и укидањем старих предмета. Суштина је у томе, да се кроз наставно-научни процес у коме студенти неће бити само пасивни примаоци знања, већ активни учесници, стиче такав фонд знања који одговара потребама нашег друштва. Дакле, увек се мора имати пред очима основни циљ и морају се бирати она средства, методе и облике којима се тај циљ може најпотпуније остварити.

Чини ми се да међу нама нема неке суштинске разлике у схватању овог циља. Разлике постоје у виђењу средстава за остварење тог циља. Конференција, као што је ова, због чега треба поздравити иницијативу да се она одржи, изванредна је прилика да се размене мишљења, чују дивергентни предлози и да се помоћу борбе мишљења усвоје закључци на чијем остварењу ћемо сви скупа истрајати. Стога се не треба плашити различитих мишљења и не сме се у мишљењу које противречи нашем аутоматски видети одбрана личних интереса или привилегија.

Слушајући досадашње дискусије на Конференцији, нисам могао а да се не сетим раздобља у коме је донет Стаут који је још увек на

снази на нашем Факултету. Пре овог Статута постојала је степенаста настава и три смера — Правосудни, Привредноправни и Политичкоуправни о чему је већ говорила проф. др Јелена Даниловић. Укидањем степенасте наставе и увођењем општеобавезних и опционих предмета, поставило се питање шта ће бити с том множином предмета. Очигледно је било да се не могу сви наћи на листи општеобавезних предмета. Излаз је нађен у компромису којим је требало помирити друштвене и личне интересе, у чему се, сасвим разумљиво, само делимично успело. То је разлог више што садашња реформа мора бити темељна. Но, ондашња и садашња дискусија поводом доношења Статута имају нешто заједничко. То је питање места и обима ванправних и историјскоправних научних дисциплина у наставном плану на нашем Факултету. О потреби проучавања ових научних дисциплина у нас нема спора. Споран је само опсег њиховог проучавања. Несумњиво да се при доношењу одлуке о овом питању мора водити рачуна о потреби да се развијају одређене научне дисциплине на нашем Факултету кроз постојеће институте или јединствен институт који би се формирао на нашем Факултету. Исто тако, мора се узети у обзир да су у међувремену основане нове високошколске установе с циљем развијања одређених научних дисциплина. Стога, нема сумње да се мора извршити одређена ревизија у наставном плану и програмима на нашем Факултету. Но, при тој ревизији не треба никако изгубити из вида да свршени студент овог Факултета не сме бити правник-занатлија, чији је искључиви задатак да механички и некритички примењује донете правне прописе. То, уверен сам, нико од нас не жели. Стога, сигурно да одређено место у наставном плану нашег Факултета морају имати теоријске научне дисциплине. Исто тако, конкретно правне дисциплине треба да буду теоријски фундиране, марксистички осмишљене и ослобођене претеране структуралне анализе позитивноправних прописа.

Остваривању ових задатака несумњиво ће допринети увођење новог предмета — Марксизам и савремено друштво, — и о чему постоји сагласност свих нас. Из наставног програма за овај предмет нужно проистиче потреба за одређеном ревизијом и наставних програма неких других научних дисциплина које се изучавају на нашем Факултету. Но, сличне измене треба извршити у наставним програмима готово свих научних дисциплина, које се изучавају на нашем Факултету, како би се оне прилагодиле самоуправним преображајима нашег друштва. Другим речима, ако усредсредимо пажњу на оно што је неопходно извршити сада и у овом тренутку, на реформу у ужем смислу, чини ми се да треба да јасно утврдимо која знања треба да понесе дипломирани студент са овог Факултета и да се, сходно томе, изврше потребне ревизије у наставном плану и програмима. Наиме, не сме се заборавити да нису битни називи предмета, већ њихова садржина.

Но, када се говори о реформи Факултета, као што је то досадашња дискусија показала, не може се оставити по страни питање облика, начина извођења наставе. Нема сумње, да је садашњи облик наставе *ex cathedra* превазиђен. Очигледно је, исто тако, да у нас нема услова за увођење тзв. менторског система наставе у коме би један наставник

био задужен да прати рад мање групе студената. Но, то не значи да није могуће у овом тренутку унети неке корисне иновације у постојећи систем. О каквим иновацијама је реч? Да ли је и колико прихватљив предлог који смо имали прилике овде вечерас да чујемо? Мени се чини да није прихватљив, јер деобом свих студената у више група које би водили исти наставници све четири године предајући различите предмете, не могу се постићи оптимални резултати. Наиме, мора се обезбедити да наставу изводе они наставници односно сарадници, који су у датом тренутку за дату област најквалификованији, јер, научне дисциплине толико су се развиле, да један човек тешко може све подједнако добро знати и све пратити на свом научном подручју. Другим речима, не треба, у начелу, један човек да изводи наставу из једног предмета од почетка до краја. Напротив, пожељно је извршити деобу на више наставника, а критеријум за ту деобу треба да буде квалитет и врста објављених радова. Дакле, не могу предавати сви све, већ само оно зашто су квалификовани, на шта је усредсређена њихова научна активност.

Пошто је моје излагање било дуже, него што сам мислио желим да га завршим са неколико констатација. Прво, мислим да реформа наставно-научног процеса на нашем Факултету мора бити темељна из разлога које сам већ изнео. Друго, тај квалитативни преображај није могуће извршити намах, јер захтева одређене припреме, одређено временско раздобље. Но, да се не би, као што је то досад често био случај, тај преображај одлагао у недоглед, треба утврдити рокове у којима ће читав посао бити окончан. Најзад, треба одмах унети у наставни план и програм нашег Факултета, јер је Статут већ требало донети, све неопходне мере и новине, како би Факултет био и у будућности призната наставно-научна институција која спрема такав профил кадрова, који одговара потребама нашег самоуправног социјалистичког друштва.

Смиља Аврамов

Желела бих само да учиним једну исправку.

На страни 5. стоји да је Катедра за Међународно право предложила увођење неких пет-шест нових дисциплина. Такав предлог Катедра није учинила, нити је о томе уопште дискутовала.

Војислав Петровић

Реформа Правног факултета требало би свакако да обухвати и уџбеник као врло значајан медијум у процесу студирања, у садашњим условима и најзначајнији посредник у образовању правника.

О нашим уџбеницима је до сада доста расправљано, али иницијатива, она права, конструктивна је изостала. То не би смело да се догоди поново.

Проблеми везани за садржину и обим материје која се презентира студенту писаном речју, не смеју својом уочљивошћу потиснути дели-

катно, вечно актуелно питање идејне заснованости наших уџбеника. Писци, а и студенти као активни консументи, у процесу реформе Факултета имају одговоран и тежак задатак — осавременили уџбеник тако да оптимално задовољава захтеве техничке и садржинске природе које поставља реформа Факултета, а који морају бити у складу са потребама и динамиком нашег социјалистичког друштва.

Запазили смо и констатовали неке недостатке наших уџбеника као што су преопширност, недовољна систематичност, чији је узрок фамозно понављање материје, дуплирање обраде материје са присуством компромиса који тешко погађа студента материјално, још теже као консумента, а наравно и на испиту.

Затим, несврсисходно издвајање неких материја у посебне уџбенике, те формирање посебних испитних предмета, непостојање писане речи у изучавању неких предмета, који су срећом у малом броју, и недовољна идејна обрада материје такође неких наших предмета.

Сви ови мање-више технички недостаци не би требало да се појаве у уџбеницима које захвата реформа, а нарочито не при обради материје нових предмета који се предлажу.

Што се тиче Марксизма као посебног факултативног предмета, или испитног, зависно од опредељења, требало би напоменути, с обзиром на полемику међу студентима, да би било какав уџбеник сажимањем огромних дела класика, каснијих теоретичара, резултата и искустава социјалистичке праксе, деградирао сазнање из ове области и учинио само лошу услугу идејном образовању. Таква књига би могла евентуално да упућује на изворе и садржи критичке ставове како теорије тако и праксе.

На крају, за цео подухват реформе имамо корисних упутстава Резолуције Десетог конгреса СКЈ, које нам налажу да процес образовања осавременимо, ослобађајући га непотребних и несоцијалистичких елемената, да га прилагодимо друштвеној динамици, да га неоптерећујемо претераном историчношћу на рачун Социјалистичке самоуправне стварности и да га учинимо сврсисходним.

Др Момчило Курдулија

Другарице и другови, замолио бих вас да ми дозволите да учиним неколико напомена пре него што бих замолио друга Благојевића да изнесе уводно излагање вечерашњој конференцији.

Ова конференција организована је уз заједничко учешће друштвено-политичких организација нашег Факултета и управе Факултета. Циљ нам је био да све организације и појединце ангажујемо на једном изузетно значајном и одговорном послу. Тако смо поступали и до сада, јер нам је одавно јасно да је покретање базе и њено стављање у средиште борбе за нове, самоуправне односе претпоставка без које нема успеха.

Предмет вечерашње расправе је реформа. Она је сегмент процеса преображаја нашег друштва. Она је интегрални део развоја самоуправљања чија је суштина суштинска негација класног друштва. Самоуп-

рављање је основно обележје нашег времена, времена у коме треба да се размрси основна противрешеност класног друштва, да се обави разрешавање отуђености људске личности која је настала на подлози одвајања резултата рада од њиховог творца.

Проблематика реформе, ма колико била сложена и у исти мах у одређеном смислу дуготрајан задатак, треба да буде посматрана као један изванредно значајан и од друштвеног развоја неодвојив део. Дакле, неодвојив не од прошлости, него неодвојив од самоуправног развоја, од потреба другог дела друге половине овог века. Ми се не спремамо за прошлост пошто она припада класном друштву, већ за оно што настаје и што долази, за будућност која још нигде у историји људске врсте није постојала и која по свом бићу тражи и ново право. Зато се као једно од начелних питања намеће и ово: је ли разумно да се перфект, па и плусквамперфект продају као футур, те да се прошлост тако упорно брани и о њој наглашено говори, а да се при томе оскудева у критичкој анализи, одабиру, и слуху за живот који је стално у преуобличавајућем покрету? јесмо ли сигурни да постојећа категоријална апаратура, њена садржајна структура, мисаона вредност и идејна порука не спутавају стваралачку мисао младости? Бојим се да понирање у суштину ствари не би дало охрабрујуће резултате.

Реформа (надам се да се у томе сви слажемо) захтева мисаоне продоре, бритке умове, комплетан умни, па dobrим делом и физички, ангажман људи који су кадри да задаћу из Писма и летошњих конгреса претачу у дела. Уз то, реформа тражи да сви млади без оклевања и одлучно прихвате рукавицу коју су им бациле антисамоуправне снаге и чија је агресивна активност свакодневна стварност. Писмо је упућено класи. Зна се којој, као што се добро зна и то како га је она примила и пригрлила. У резолуцији Десетог конгреса која се тиче васпитно-образовне сфере посебно се акцентира да ваља извршити корениту измену у домену наставних планова и програма. Реформа у целини мора да буде у функцији историјске улоге радничке класе и управо у мери у којој смо за Писмо у тој мери можемо речи да смо на курсу авангарде и њене револуционарне акције. Дакако, за Писмо и речју и делом, јер је вербализам празна врећа која, на жалост, још увек усправно стоји иако је искуство као судија који најмање грешки показало да је празна прича декуражирајућа појава која објективно штити оно против чега говори. На речима су — наравно, у отвореним иступањима — и они чије је понашање супротно Писму управо зато што им заклањање иза Писма олакшава борбу против њега. Из досадашњице добро знамо да антисамоуправне снаге не пасу зелену траву и да им још увек полази за руком да све нас неретко учине зеленим.

Ми, то је посве извесно, не припадамо онима који празним речима пуне цепове. Ми припадамо онима који су дали доказа да умеју и хоће да иду напред и да се сврставају у редове стварних бораца за самоуправљање. Уверен сам да и у домену реформе нећемо изостати и празних шака остати.

Хвала вам на пажњи и молим професора Благојевића да узме реч.

Др Б. Благојевић

Ја ћу покушати као председник наше комисије за овај сектор, да изложим, разуме се колико је највише могуће целовито и колико је могуће најобјективније, трендове о оним питањима која су основна и о којима већ годину и по до две године посебно интензивно у нашим организацијама и у нашим самоуправним форумима дискутујемо, како би на тај начин могли да добијемо једну скупну слику у којој би могли да видимо који су проблеми, која су до сада евентуална решења постављена или предложена, који су критеријуми који су били присутни, као и да видимо који су управо проблеми који су и надаље на дневном реду, да бисмо у оквиру тих проблема, и не само тих која ја будем поменуо, могли да покушамо наћи решења која би била нова, прогресивнија, јер све оно што је рађено у даном моменту, што је било формирано, не значи да је било рђаво, али у сваком случају може од тога бити и боље.

За мене се прво поставља питање — зашто и који су критеријуми по којима то и зашто треба да учинимо, да бисмо радили у оквиру реформе.

Најпре, једна полазна поставка. Мислим да њу треба подвући, и то се односи не само на овај сектор нашег друштвеног живота који се зове образовање, изградња школства, изградња људи путем школе, — способност да носе наш друштвени развој, резултате који су врло позитивни, а наши су их људи остварили. Све ово треба подвући јер оно што смо до сада чинили и радили није било рђаво. Цело наше друштво је у реформи, и то не због тога да би негирали резултате који су постигнути, него да би с обзиром на даље потребе, потребе нарочито у даљој и блиској будућности, могли да изградимо, у области образовања и васпитања, оне резултате који ће управо одговорати томе новом раздобљу.

Према томе, међу питањима која намећу зашто, најпре је питање броја, квалитета, формата кадрова који ће имати у једном самоуправном социјалистичком друштву да се баве правом и правним односима, њиховим регулисањем и њиховим решавањем.

Сигурно да се то поставља као једно основно питање, са којим је вероватно у психи људи, посебно с једне стране корисника кадрова, а с друге стране кадрова који су изашли са овога факултета, и у крајњој линији наставничког колектива, далеко теже, са свим жељама које у том погледу постоје, са свом добром вољом и намером да се управо сагледају те потребе и броја и квалитета, имајући у виду да је сигурно дошло, и то у вези са амандманима и новим Уставом, вероватно више, јаче, интензивније него у било којем раздобљу нашег развоја од ослобођења на овамо, до структуралних и значајних садржинских промена, па се поставља питање, како и на који начин и у којој мери, са којим темпом, са којим обликом те промене треба да уђу у састав нашег образовања и васпитања, имајући у виду и све могућности, субјективне и објективне, на страни оних који примају знање и који савлађују знање, на страни оних који помажу овима да савладају знање, пре свега на страни наставног особља.

При томе, поновимо није реч о негирању онога што је учињено и о позитивним резултатима оствареног, у разним областима технике, медицине и уопште све оно што се заиста остварило у нашем развоју, па и у области права. Све су то остварили управо они кадрови који су изашли из ових наших послератних школа и школа нашег друштва, па и нашег Факултета.

С друге стране, када говоримо о овоме — није више реч ни о каквим жељама; реч је о остваривању резолуција, односно обавеза које за нас проистичу из докумената конгреса који су непосредно одржани.

Мислим да данас имамо одређене критеријуме, имамо одређене задатке, кад је реч о ономе што називамо реформом образовања, па и реформа наставе на Правном факултету. Могло је бити спорова, могло је бити сумње до конгреса, и до Устава, кад је реч о праву. Кад је реч о целокупном нашем образовању и школству, могло је бити и сумње, могло је бити и несагласности, могло је бити евентуално различитих мишљења, и било је, а мислим да је било нормално да у дискусији која је доста дуго трајала око тих конгресних докумената да су предлагана и различита решења, али када су ти документи донети они су постали за нас обавезни показатељ, те отуда и дужност комуниста да управо у том смислу, помоћу тих показатеља, у извршењу тих обавеза и по критеријумима и задацима који су постављени у тим документима, морају даље деловати.

Разуме се, на нама је да протумачимо шта оне суштински значе за Правни факултет, за правну наставу. На нама је, и само на нама, разуме се не без учешћа других, али ми морамо да понесемо одговорност и да одговарамо као комунисти политички како и на који начин смо разумели те закључке и резолуције конгреса, како смо их остварили садржински и којим темпом смо их остварили.

Хтео бих да подвучем који су критеријуми прилазу решавања ових ствари.

Када је реч о нашем Факултету и када је реч о настави права, када је реч не само о образовној него и о васпитној делатности, која треба системом извођења наставе на Правном факултету и структуром наставе на Правном факултету да се оствари, присутност уставних амандана и решења кроз Устав мора бити до максималне мере потенцирана и до те мере изражена кроз целу структуру и нашег наставног плана и програма и живота и концепта и поимања људи, ради њихове идејно-политичке изобразбе, изградње управо путем наставе, и то имајући у виду управо оно што је у уставним аманданима, а затим у самом Уставу изнето. И ту, разуме се, фактор — време је битан за нас који све то савлађујемо теоретски као предавачи и за оне који то треба да прихвате и да савладају. Међутим, тај императивни задатак, задатак који се поставља треба везивати и временски за оно време докле можемо очекивати наредни конгрес, а то је за највише 4—5 година, тако да би управо те задатке који су предвиђени документима конгреса, и Седмог Србије и Десетог Савеза комуниста Југославије, у том времену морали извршити. А то раздобље није дугачко, јер није дуго до наредног конгреса, да бисмо имали, како се то каже, с чим изаћи, и не само

што бисмо то учинили на папиру, у тексту нашег Статута или у распореду предмета, или у тексту програма, или евентуално у било којим документима преко којих изражавамо свој живот, него да то управо и до краја, и у свакодневном нашем животу, у порама нашег живота, у нашем свакодневном контакту, у ефекту нашег рада буде остварено. Отуда је овај задатак и временски врло прешан, прешан због тога што је раздобље после онога што одлучимо и како будемо заузели став да треба да се крећемо кратко, односно остварити то није тако лако. То је прво што сам хтео да подвучем — зашто све ово чинимо и који су критеријуми за заузимање ставова по појединим питањима у оквиру онога што се назива реформа универзитета, школског образовања, школског оупште и разуме се, Правног факултета, односно наставе права.

Друго питање које имам у виду, то је питање шта смо до сада учинили у овом погледу. Ми не стартујемо од нуле. Као што сам рекао на почетку, ми већ читаву годину и по дана, две године, радимо на овоме више или мање интезивно, истина са извесним паузама, али у сваком случају, укупно посматрано, питање је било на дневном реду, иако можда не бисмо могли рећи да смо, имајући у виду наше оцене, тачне или нетачне, које су се тицале времена докле поједине од ових ствари треба и решавати, рокове утврђене да у догледно време треба да извршимо своје задатке заиста и поштовали. Има и субјективних и објективних разлога да је долазило до продужења времена за доношење самоуправних аката од стране органа на нашем Факултету, али је сигурно и чињеница припремања, још увек извесне дискусије којих је било о нашем систему образовања, о месту образовања, о целој структури нашег друштва у вези са доношењем докумената, односно одржавањем конгреса, могла да буде један показатељ зашто је то тако успорено ишло, но с друге стране, добили смо чигав низ нових показатеља и елемената који ће нам помоћи да нађемо и боља решења садржински и разуме се, да брже дејствујемо него што смо у овом периоду до сада дејствовали.

Треће питање које сам хтео да подвучем овде јесте питање — ко све треба да ради, ко све треба да учествује у доношењу коначних одлука од стране надлежних самоуправних органа у вези са реформом наставе?

Сигурно да све структуре које постоје на нашем Факултету треба да сарађују на овом послу, максимално залажући се, максимално сарађујући и кооперирајући да би у најкраћем раздобљу времена, мени се чини најдаље до почетка другог семестра, а ако је то немогуће онда пре краја наредног семестра, обавили овај посао, извршили овај задатак.

Међутим, исто тако, као што је подвучено и само је питање кад, вероватно — одмах, било би потребно у ове наше дискусије, макар још недовршене, макар и са незаузетим довољно конкретним ставовима, са само обележеним политичким критеријумима за доношење конкретних решења, захтевати укључење интересних заједница, и то не само због тога што су то организације које ће нам убудуће обезбеђивати финансијска средства за све, за личне дохотке, за живот школе, за материјалну помоћ студентима и за обезбеђивање материјалног стандарда, итд., него и због тога што ће то бити тела која у ствари данас, на место

ранијих државних органа, преузимају вођење целокупне политике у области образовања и школства. Ми треба да иницирамо, да помогнемо, да нам не би интересна заједница остала мртва и неактивна управо при решавању реформе универзитета. Јер ако ми не увучемо и те структуре, ако непосредни творци, извршиоци јавних служби, као што је образовање, не буду довољно активни да увуку те интересне заједнице у ову проблематику, проблематику образовања, мислим да постоји велика опасност а политичка одговорност свих комуниста наше земље би била изванредно велика. Ако комунисти не буду иницијатори одоздо, из базе, било као корисници услуга чланова интересних заједница, било као носиоци посла и делатности које су финансиране кроз интересне заједнице, мислим да онда можемо имати једну изванредно велику друштвену кризу и да је управо то најзначајнији корак који се после 1950. године чини у систему друштвеног самоуправљања у нашој земљи.

То показује ко све треба, поред корисника кадрова, поред нас који овде живимо, да извршава овај посао, на што морамо нарочито обратити пажњу ангажујући се и укључујући наш живот у рад тих интересних заједница, у којима учествују како наши представници тако и корисници наших кадрова.

Још једно питање које сам хтео да поменем овде — то је — која су то све питања која смо до сада сагледали у вези са реформом и о којима би овде вечерас требало посебно разговарати. Ја бих рекао да у том погледу реформу можемо схватити и у ширем и у ужем смислу. Ми би требало вечерас да се задржимо на овом другом аспекту реформе, дакле у ужем смислу, тј. оно што се назива наставом, наставним процесом, садржином наставе и техником извођења наставе. Мислим да то није једини део реформе наше куће и наше школе. Више је пута то напомињано и вероватно ће бити потребно, по мом мишљењу, одржати низ састанака у свим организацијама, па и оваквих састанака — конференција, на којима би друге аспекте, друге делове наше реформе требало да дискутујемо. То је питање научнога рада, то је питање места и положаја нашег Факултета, према јавности нашој. То је питање места и положаја и носиоца и творца правне мисли нашег Факултета и осталих правних факултета у животу ове наше земље. Питање, продора мисли у области права и државе самоуправног друштва у јавности, у науци од стране правних факултета поводом чега, чини ми се, да не бисмо могли рећи да имамо одговарајуће место, нити смо се изборили, нити смо радили да то место добијемо. Данас, имајући у виду материјал који нам је стављен на расположење, мислим да треба да говоримо о тзв. реформи у ужем смислу, о овом што се тиче наставе, садржине, обима, технике, технологије, погона, извођења те наставе и разуме се садржине њених резултата.

Управо на та питања управљена су и досадашња размишљања, досадашњи предлози, досадашње сугестије, досадашњи ставови који су довољно образложени или не, довољно продискутовани или непродискутовани, али што би требало користити да се створи база управо политичког прилаза на овој нашој конференцији, како би даље и партијска

организација и комунисти појединачно и самоуправни органи нашега Факултета могли да о тим питањима у што краћем року заузму одређене ставове и да се донесу конкретна самоуправна акта, решења, у крајњој линији статут.

Колико ја видим то би било шест питања која би долазила у групу ове реформе у ужем смислу, реформе наставе.

Најпре, сагледавање лика правника: шта је то, које су то материје које наш дипломирани правник треба да познаје, имајући у виду потребе данашњег друштва за правницима и нашег сутрашњег друштва, односно данашњег самоуправног социјалистичког друштва развијеног онако како треба да буде и какво очекујемо и како је нужно за развитак социјализма. То је оно што бисмо назвали, кад преведемо на наш школски језик, питање наставног плана. То је, чини ми се, прво питање које би требало да буде предмет наше дискусије, тј. општи прилаз. Тешко ми је овде рећи да не постоји више или мање сагласност о питању општег прилаза у погледу садржине знања, лика правника, материје које један човек са завршеним правним факултетом треба да понесе. Треба да познаје социјализам, да разуме социјалистичко друштво, да буде способан да учествује у изградњи социјалистичког друштва и то творачки, самостално на сваком радном месту, да за разлику од ранијих генерација буде способан не само да примењује и тумачи постојеће право већ и да сам творачки учествује на сваком месту где се налази, у свакој радној организацији, а посебно у основним организацијама удруженог рада, на изградњи својственог, аутономног, самоуправног права одређених радних организација, односно основних организација удруженог рада и њихових виших повезаних структура. У том погледу сигурно постоји пуна сагласност, али те сагласности нема када се постави питање како и на који начин то извршити, како и на који начин дати место у формирању човека, тј. у изградњи нашег наставног плана, — управо оним предметима и оним материјама које као такве представљају бит, суштину и да кажем новину права нашег самоуправног социјалистичког друштва. Јер морамо коначно прихватити став да новине које уноси самоуправно друштво не могу бити увек путем постојећих облика и категорија до краја остварене. То не значи да се постојећим и старим традиционалним категоријама не можемо служити, али не може се све, иако се много од тога може, сместити објаснити и разумети целовито помоћу тих традиционалних категорија. То је „Рубикон“ који дели, али који се мора премостити.

Ја бих поменуо само неколико питања о којима данас свет врло много дискутује, о којима бисмо и ми посебно могли да дискутујемо.

Да ли се може проблем права развоја, који се јавља као посебна наставна материја добро сместити у постојеће правне гране. А кад кажемо наставна материја онда ни једна наставна материја на Правном факултету није мање образовна него што је наставна, тако да наставно-педагошка, традиционална, научно-системска подела грана права увек мора бити корегирана, проверавана, односно осенчена, што значи верификована мислима и образовним делатностима. Мислим да то чешће

заборављамо. Школа се често пута, као научна установа, као образовна установа, зауставља на прагу треће своје основне функције и ту трећу своју функцију недовољно одражава, и то није случај само у нас, од основне школе па до свих високих школа, она се недовољно одражава и у овој трећој својој, васпитној функцији која се управо, бар како се мени чини, изражава у категоријама, у облицима, у гранама у предметима, који се као такви појављују у наставном плану.

Ја сам споменуо само случај права развоја. Да ли је време и да ли можемо бити задовољни са овим што имамо, имајући у виду да је проблем права развоја унутар Југославије питање егзистенције, ако могу да кажем Југославије. Јер недовољно позитивни резултати које смо у том погледу постигли, не само на економском него и на другом пољу, постављају питање, за ову и за наредне генерације, као једно од најзначајнијих самосталних материја, као наставног предмета о коме би се могло евентуално говорити.

Не бих овде помињао низ таквих других проблема који се постављају за једно ново самоуправно друштво, као што смо ми. За нов концепт, ако хоћете, својине као што постоји у нас. Да ли се више може уопште у било коме васпитном, образовном па и научном тематском предмету, односно категорији, заједнички проучавати друштвена својина и право приватне својине? Вероватно, можда може, или не. Али наша дужност је да о томе продискутујемо, да о тим и сличним питањима заузмемо децидирано извесне политичке критеријуме за њихово решење и стручно решење које будемо донели. Свеједно које, оно што се већина договори, постојаће одговорност за ову генерацију и за ово време, јер смо ми ти који смо у овом моменту носиоци политичких делатности и разуме се политичке одговорности за одлуке које будемо донели. Али нужно је да о тим питањима, макар она каткада изгледала још недовољно зрела и недовољно припремљена, било због субјективних било због објективних разлога, кадровских или било којих других, да буду евентуално решавана до краја, али је нужно да у сваком моменту када говоримо управо о наставним плановима, таква питања буду на дневном реду и да о њима трајно или привремено, временски, под условима у којима живимо и са способностима које имамо, доносе одлуке и отворено, јасно, гласно одговоримо. Свако мукло и прећутно прелажење преко оваквих проблема представља, мени се чини, велики политички пропуст. То не значи, разуме се, да то треба да значи било какве значајне промене у нашем наставном плану, може он да остане и такав какав је, али је онда верификован кроз данашње политичко стање, кроз данашње политичке документе, кроз наше данашње политичко схватање, кроз наше данашње уставно и самоуправно уређење и као такво примљено од нас, али и да постоји наша политичка одговорност да је то облик и начин којим ми треба да изграђујемо наше данашње кадрове и како треба да радимо.

Мислим да су та политичка дужност, тај политички поглед, то политичко верификовање, тај одговор на политичко питање, које су нам поставили конгреси, нужни. Мислим да у овој нашој дискусији и у

свакој другој треба да о томе темељито и аргументовано, смирено, другарски, без икаквих интереса разговарамо и да покушамо решавати ова питања имајући у виду управо наше задатке, имајући у виду управо наше потребе. То је прво питање које сагледавамо, и у оквиру њега ја сам само приказао неколико питања која су била на дневном реду, али у једном моменту морамо ставити тачку, морамо донети одлуку, па онда наставити поново дискусију, живети мирно и остваривати оне одлуке које смо донели и предузимајући акције кад сматрамо да оне нису добре, да их изменимо, али морамо их поштовати, било да их донесемо као политички форуми, или да их донесемо на нашим самоуправним органима, али потребно их је донети. Мислим да фаза дискусије у једном моменту мора бити закључена да би биле донете одлуке, а онда евентуално одмах после тога да почне дискусија да би те одлуке у једној перспективи времена могли да изменимо.

Друго питање које из материјала проистиче, односи се на оквир правних материја, предмета који су обухваћени наставним планом, данашњим или неким другим који ће бити, дакле како и на који начин је изражена садржина материје и како и на који начин је дата идејно-политичка усмереност, излагање материје и објашњења тематике. То је оно што ми иначе у нашем школском жаргону зовемо наставним програмима.

Сигурно да постоји велика разлика између онога што је написано као наставни програм и онога што се налази у уџбенику који је остварење тога програма, да постоји сигурно знатна, у овом моменту, разлика између наставних програма и онога што се излаже на катедрама и одржава у нашем животу школе, јер оно што је донео Устав то је битно и значајно утицало на наш текући живот, на програм, на предмет наставе итд. Оно што је битно што се налази у нашим наставним плановима, о чему још увек можда недовољно водимо рачуна, то је нова подела нормативних надлежности, тј. нова подела носилаца права од стране друштвено-политичких заједница између федерације и републике, што би требало да добије далеко већег рефлекса, утицаја, измене на наше наставне програме. Мислим да се то већ у знатној мери и одражава. У том погледу Правни факултет чини знатне кораке напред. А политичка одговорност наша је изванредно велика. Мислим да је овде исто толико велика као и код проблема лика правника, тј. у проблемима наставних програма. Нарочито о реперкусијама, о последицама, о начину излагања, о вредновању, о приоритету, о једнаком излагању, о једнаком значају, о објективном и стварном објашњавању разлика које ће све веће бити и које се појављују између права појединих република и покрајина. Никаква предност, ни просторна, по мом мишљењу, ни временска, ни ауторитативна ни квалитетна, по вредности, не припада праву ниједне републике, па ни оном у којој се налази наш Факултет. Сва та права су наша, само су другачија. Она су другачија зато што постоје разлике, довољно правилно и неправилно одребене, но то је питање научне дискусије коју водимо. Основни интерес је да буду довољно различита или да буду мање различита него што су, али указивање на те разлике и

објашњавање тих разлика морамо чинити, без претеривања и повлачења вредности које евентуално постоје само са разлога што смо припадници једне републике, што припадамо одређеној нацији, што припадамо одређеној историјској правној култури у којој су различите биле, што потичемо из различитих крајева. Ми се морамо максимално лишити таквих прилаза у нашим наставним програмима и у нашем животу. Истина, у томе правцу је пуно учињено након доношења Устава, односно уставних амандмана, и то још од 1969. године, али тога никад није довољно јер чини ми се да у области права, после овога што смо преживели кад је реч о национализму, шта је било у овој области, прикривени национализам може да буде врло опасно за живот наше куће. Мислим да о томе треба да водимо рачуна, кад је реч о наставним програмима, тако да међу осталим стварима идејно-политичког карактера и разуме се, научно-стручног, и ово питање треба да буде у нашој дискусији и у нашем схватању живота изванредно присутно.

Треће питање о којем је пуно дискутовано, које је вероватно могло мање да дође до изражаја у овим документима и које треба у наредном периоду још више да буде анализирано — то је тзв. методика, технологија извођења наше наставе. Интересантно је да када је реч о постојећим облицима да није било приговора о потреби њиховог опстанка, посебно онога што се назива вежба. Обрнуто, било је речи о њиховом бројном повећању, разуме се сутестијама за промене технике извођења вежби, атмосфере на вежбама, уношења и већег повезивања вежби са предавањима, и обрнуто, давање вишег квалитета вежби, да оне, као што је то некада случај, не би имале карактер репетиција онога што је пређено на предавањима. То је питање које мислим заслужује нашу дискусију и мислим да је успех нашег укупног рада тесно везано са питањем технологије нашег живота, дакле начина на који живимо и међусобно се помажемо, сазнајемо, образујемо, васпитавамо. То је треће питање које у вези са реформом треба да сагледамо.

У вези са тим питањем, разуме се, учињене су и сутестије за увођење још неких других начина, још неких других облика рада на Факултету, који би били општи, или само за неке године, или који би били за неке студенте, који би могли да буду алтернативни за неке друге облике, дакле, једна већа, шира лепеза тих могућности, да место ове једнообразности, униформности према свакој години, према сваком предмету онога што називамо практичне вежбе студената. Увођење стручних група, замена рада у стручној групи са радом на вежбама, замена праксе са вежбама, увођење обавезне праксе или евентуално увођење факултативне праксе која би утицала на обавезно полагање испита или евентуално дела испита, итд. У сваком случају појављује се потреба да једну донекле сивост коју имамо у начину живота, у начину рада, у начину контакта, у остваривању тог нашег погона, наших задатака у васпитању и образовању, да буде раширена, да буде мало комплекснија, да буде евентуално више сврсисходна одговарајућим предметима, генерацијама, од прве до четврте године. Постоје значајне разлике, ако хоћете и међу појединцима: наша припремљеност, наша способност, наше стручно зна-

ње није једнако, и то на крају није ни катастрофално ни рђаво. Томе свему треба дати управо у овој области, у области технологије, начина живота, начина рада, питања савлађивања материје, одраза увођећи извесну већу флексибилност и разноврсност него што је данас имамо.

Четврто питање које је било предмет дискусије које мислим да заслужује посебно и временски да буде сагледано данас максимално — то је питање верификације постигнутог знања односно резултата који се остварују у раду на Факултету, односно оно што зовемо испите и, разуме се, питање режима студија.

Мислим да у питању верификације постоје извесне сугестије, извесни захтеви, давно речени, истина недовољно, тако да до сада није било посвећена довољна пажња да буду остварени. То је могућност увођења не потпуне униформности, јер је то немогуће пошто не можемо униформисати све испитиваче који испитују један предмет, али извесне веће једнакости у критеријуму квантума знања и начина знања на истом предмету, уколико исти предмет испитује више наставника, а то је случај скоро са свим предметима. У том погледу постоје приговори да смо ту мало учинили, ту постоје захтеви да се у том погледу више учини. Мислим да би то био један од задатака којима бисмо морали да се позабавимо у нашим самоуправним органима и нашим делатностима нарочито на већима година, јер ће по новом статуту већа година преузети читав низ надлежности, посебно ову надлежност коју је до сада вршило факултетско веће, и то да у коначној одлуци аутономно решава управо о овоме питању.

Код овог питања рекао сам, а то је консеквенца те верификације, поставља се питање режима студија. У том погледу у великом броју наших организација, са разних разлога, било је речено да је потребно испитати, ревидирати постојећи режим студија. Разуме се, тешко је дати свеукупну оцену резултата који су постигнути са постојећим режимом студија. Ако се упоређује са оним што је било пре 1954. године када је уведен овај режим студија, може се констатовати и доћи до закључка да су на свим факултетима, па и на нашем Факултету, позитивни ефекти таквог режима студија били неспорни, имајући у виду стање које је постојало пре увођења тог режима студија. Чињеница, међутим, да иако су сви факултети желели да имају исто тако те позитивне резултате које су имали, иако сви ти факултети желе да сачувају све те позитивне резултате које су у последњих двадесет година остварили, да су они у извесној мери променили тај режим студија не условљавајући у сваком случају за све године да се из године у годину може прећи само када се положи све испити.

Поставља се и за нас то питање, и то полазећи од тога да било какве промене режима студија, имајући у виду објективне и субјективне елементе, нове генерације, начин рада нашег Факултета, број наставника и све друго, не могу бити никако мање ефикасни и давати слабије резултате, него што је до сада било, јер би то значило ићи натраг. Према томе, не треба правити никакве режиме који значе смањење онога што је битно, а то је наше „производње“, резултата броја дипломираних сту-

дената, ефекта студија, позитивно положених испита, а разуме се и квалитета испита. Постоји и низ аргумената који су изнети у прилог једне и друге солуције. Врло велики број аргумената говори да би данас могуће било сачувати све те резултате, обезбеђивати позитивно у крајњој линији жељени резултат завршавања године за годину, али не терајући и не примењујући једну релативно педагошку, но истина административно-принудну меру као што је година за годину. Бити у том погледу флексибилнији, нарочито за прву, за разлику од других година студија, тако да би овај режим студија могао бити измењен, али под условом да осталим нашим начином живота, осталим нашим залагањем не изгубимо ништа од онога што је оцењено позитивно у досадашњем, постојећем режиму студија. То вероватно није лако, треба се у том погледу заложити, али мислим да је низ аргумената изнето, па је потребно да о томе продискутујемо и да што је могуће пре о томе донесемо и одлуке.

Још су два, по нашем мишљењу, питања подстакнута, додирнута у овом материјалу, у оквиру онога што сам квалификовао као реформа у ужем смислу речи.

То је питање перманентног, продуженог образовања, као саставног дела наше наставне делатности. У том погледу је констатовано да је постојала извесна једностраност у томе што су то образовање и та делатност факултета били релативно мали а требало би по обиму ангажованости наставника да буду процентуално далеко већи него што су данас, при чему би вероватно и удео у овом послу нашег Факултета као таквог морао бити далеко већи. Уосталом, конгресни документи врло много управо подвлаче ову наставно-образовну делатност на нивоу факултета. Поменућу само једну ствар како то изгледа и од коликог је то значаја. Једном приликом кад смо разговарали о раду наших предузећа у Танзанији, где радимо велике послове, један инжењер, на једном месту је рекао, на једном од најавторитативнијих места у нашој земљи: није данас нама уопште тешко израдити пројекат, изградити било коју машину и било који технички објекат, нема данас ниједнога објекта, нема ниједне машине коју ми нисмо у стању да изградимо. Нама фале две ствари: немамо економиста да нам израчунају рентабилитет посла, и немамо правника да нам направи сигуран уговор. Морамо на том тзв. специјалистичком образовању много више да радимо, ту присутност факултета мора бити много већа, а не да ту функцију факултета раде неки центри, заводи, организације, групе људи, па у једној сувише великој мери чак и научни институти који сигурно нису од штете, у том погледу могу да кооперирају рад са нашим Факултетом, али они не могу бити главни носиоци тога посла. Мислим да је све то подвучено у нашим материјалима по питању тзв. специјализације и посебно тзв. перманентног образовања генерација које су изашле са овог Факултета и завршили право. То питање је исто тако на дневном реду и наша политичка оцена ове ситуације би морала бити доста строга, у погледу онога што смо урадили, а задаци непосредни, исто тако оштри у погледу онога што треба у будућности радити.

И најзад, шесто питање о којем је било речи да би требало разговарати и заузети одређене ставове, то је питање рада Факултета на припреми научних кадрова, за потребе Факултета, овог и других, разуме се и за потребе осталих служби, јер данас има толико развијених, јаких центара у нашој земљи где су потребни људи са таквим научним капацитетом да не кажем већим него што је потребно за било коју функцију на универзитету. Данас, другови, водити један сектор у привреди Југославије, или водити један сектор у једном великом предузећу као што је „Генекс“, или као што је „Интерекспорт“, или као што је производно предузеће „Минел“ итд., мислим да представља један такав задатак и тражи људе способне и припремљене да се баве и научним радом онолико и на оном нивоу који се тражи — сигурно више специјализовано, више сужено, али у погледу нивоа не мање него што сматрамо да се најквалитетније ради у Академији наука или на факултету. Данас се ова земља до те мере развила да таквих центара више има. Факултет има за задатак, вршећи овај посао перманентног образовања, да за одређене категорије лица, оно што највише знамо, оно што најактуелније знамо, за оно што смо најспособнији, да то не сачувамо за себе и да на одређене категорије лица благовремено преносимо, јер даљи развој привреде, наш друштвени, неће моћи нићи ако не будемо могли да и такву врсту кадрова оспособимо који ће на одговарајућим радним местима радити.

Другарице и другови, по мом мишљењу то су неколико питања на којима сам вас ја мало дуже задржао да вам кажем, задржавајући се као што рекох на оном аспекту који би се могао назвати реформом у ужем смислу, који се тиче извођења наставе у оквиру те реформе, о садржини те наставе, техници извођења наставе и обухватности разних нивоа кадрова које у тој настави треба да учинимо.

Да завршим. Није реч ни о каквим жељама, реч је о извршењу обавеза које проистичу из конгресних докумената. Сигурно је да у свему овоме треба да учествују разне структуре, поменуо сам интересне заједнице и кориснике кадрова. Међутим, ми смо ипак водећа и одговорна снага да то обавимо. То не значи да ми морамо имати увек право оно што будемо замислили што будемо предложили одлуке, предложили решења, али ми смо ти који морамо по свим овим питањима, мени се чини, продискутовати, заузети политичке и самоуправне ставове и разуме се борити се пред онима који треба да учествују, да верификују, да се сагласе, или да критикују, борити се за ово. Зато је наша одговорност у овом моменту, ако могу тако да кажем, изванредно велика. Она не значи захтев за корекцију онога што је учињено, али морамо имати куражи, морамо имати снаге и морамо бити јако објективни и савесни да ову одговорност у овом послу и обавимо. Ако то не учинимо бојим се за Правни факултет више него ма који други факултет. Због чега? Због тога да ни у једној другој настави новине самоуправног социјалистичког друштва не доносе толико новог као у нас. Ако се реформа у било којој другој струци израчунава и може приказати у проценту на пример 20% — она мора бити најмање дупла на Правном факултету.

Антонијевић Зоран

Колико сам пратио досадашњу дискусију, имам утисак да углавном у својим излагањима полазимо од онога што се догађа, или што би требало да се догађа овде у нашој кући, међу нама, и то је несумњиво један од најважнијих и једна од најнормалнијих ствари. Ја бих тим размишљањима додао још неколико са нешто мало друкчијег аспекта, са аспекта како иде ова наша реформа, коју сви и те како желимо да спроведемо. Ми осећамо да је, не крајње време, него више немогуће остати у свему при досадашњим концепцијама. Мислим да та реформа мора да буде спроведена имајући у исто време у виду и наш однос према друштву. Кад кажем однос према друштву, мислим при томе првенствено на однос Факултета према оним организацијама, институцијама, службама, управи за које се првенствено наши студенти припремају. Разумљиво, кад кажемо организације, ту подразумевамо привредне (и уопште радне), политичке, друштвене и друге организације.

Сматрам да смо у том правцу ипак релативно мало до сада учинили. Додуше, знамо да смо пре неколико година настојали да у овом погледу остваримо контакт са представницима појединих организација, управо онда кад смо доносили статут Факултета о коме је било речи овде. Знамо да је тада одзив био, да тако кажем — траљав. Међутим, чињеница је да се од тада променило много шта у нашем друштву, а вероватно смо се променили и ми. Зато мислим да не можемо ни овај наставни план, наставне програме, па чак ни режим студија, ни начин извођења наставе итд. да гледамо само са гледишта наших досадашњих искустава овде, у овој кући, него свакако да морамо да поштујемо и друга искуства, да мало боље учимо и друге потребе, јер ми се не шкољујемо само за себе, да би сами себи били довољни.

Стога би у овом процесу спровођења наше реформе морали наћи начина да врло активно не само консултујемо, него и да омогућимо равноправно учешће људи из тих организација, органа итд., — јер сам сигуран да би нам они и те како могли указати на поједине наше досадашње слабости.

Даље, мислим да морамо мало даље (имајући у виду оно што је друг Кошутић рекао) да ову нашу досадашњу, релативну затвореност још више разбијемо, да Факултет учинимо још отворенијим. Ја лично, рецимо, не видим зашто не би исто тако поједини другови који раде у разним институтима, другим институцијама, у пракси, итд. говорили управо о оним питањима овде (чак и у оквиру наше редовне наставе) која они често познају боље од нас. Не стидим се да то признам, јер мислим да је то код сваког предмета мање-више тачно, да не може сваки наставник подједнако интензивно да обрађује и продубљује сва питања која се у његовом предмету појављују, а то није ни потребно.

Затим, иновација знања је стварно нешто што се пред нас поставља као веома хитан и важан задатак. Треба имати контакта на разним скуповима са нашим дипломираним правницима из прксе, па тек онда видети колико им треба помоћи и сада, после дипломирања, у ту-

мачењу овог великог броја нових прописа донетих после свих измена које су у нашем друштву учињене.

Стручна пракса студената мислим да би била такође веома корисна. Ако се добро организује, она би сигурно била кориснија од неких вежби, које се углавном свде на то да се (у потпуности или делимично) понови оно предавање које је наставник већ једанпут одржао.

Специјализација у једном релативно развијеном друштву као што је наше, несумњиво да почиње да се поставља као веома хитан и важан задатак после дипломирања.

Овде ћу да поменем и једну (за неке можда и мало „јеретичку“) мисао. Не видим зашто Факултет кад год би био у могућности, не би одржавао предавања (па чак и кратке курсеве) за оне наше људе који нису правници, али који сада сасвим нормално одлучују о свим битним питањима живота и рада њихове привредне или друге организације? Зашто им не би пружио бар нека елементарна правничка знања која су им неопходна за боље обављање њихове самоуправљачке функције? Зар није позванији за то Правни факултет од многих других, зар није то у првом реду његова дужност, а не да се вечито држимо досадашњих познатих, понекад и већ прилично овешталих форми?

Кад ово говорим, не мислим да кажем да нисмо до сада урадили баш ништа на свим овим пољима. Почели смо, закорачили смо тим путем, неке конкретне акције смо већ предузели. То није нешто краткограјно, већ су то извесни нови облици рада дуготрајног карактера.

Мислим да треба, као нешто врло позитивно, истаћи сарадњу коју смо започели са Привредном комором Београда. Ускоро почиње специјалистички курс (у оквиру наше последипломске наставе) за дипломиране правнике, у вези са закључивањем уговора и другим правним пословима са иностраним партнерима. Ово је већ наишло на велико интересовање и одобравање у пракси. У оквиру сарадње са Комором радићемо и готово на свим другим питањима која сам у свом излагању поменуо. Организованије ћемо прићи и питању стипендирања студената као и запошљавању дипломираних правника. Све ово је предвиђено самоуправним споразумом који је Факултет закључио са Комором.

Напомињем исто тако да смо сличан самоуправни споразум закључили и са Рударско-топионичарским басеном Бор, — дакле са једном од наших највећих сложених организација удруженог рада у области привреде. У оквиру ове сарадње, исто тако у најскорије време, почећемо са неким заједничким акцијама по питањима која су за ову привредну организацију тренутно најактуелнија (анализа њихових постојећих самоуправних аката, саветовања о неким питањима у вези са међусобним односима радника у удруженом раду, експертиза неких најважнијих уговора закључених са њиховим иностраним партнерима и сл.), са тежњом да се та сарадња у будућности још више развија и продубљује.

Разумљиво је да ће Факултет радо прихватити сарадњу и са појединим другим партнерима (не само из области привреде), кад год је то у обостраном (а уједно и друштвеном) интересу и кад то могућности Факултета буду дозволиле.

Навео сам сва ова питања сматрајући да и сада, у овим разговорима по питању реформе Факултета, треба посебну пажњу да посветимо и њима, као и да у наше самоуправне акте треба да унесемо извесне одредбе и о томе.

Захваљујем се на пажњи.

Глодић Бранко, студент

Сигурно нећу рећи ништа ново, ако кажем да је суштинско питање процеса стварања новог Правног факултета, а зато смо се определили, баш питање самоуправљања. Исто тако, нећу ништа ново рећи ако кажем да се баш ту, на пољу стварног самоуправног организовања Факултета, налази на највеће отпоре. Познато је да се, на жалост, и међу наставним радницима, иначе члановима Савеза комуниста, налазе они који покушавају на различите начине да одмогну реформи под фирмом „неопходности, зрелог размишљања на сваком кораку“, чиме чекајући не знам ни сам шта, покушавају да неминовни историјски процес зауставе или га бар успоре. У овом успоравању се, изгледа и успело. Пред наставничким огранком, је, по мом мишљењу, да се преиспита, јер је очигледно да су се, током јунских дискусија око усвајања новог Статута, отпори баш одатле пружали.

Анализирамо ли и стање самоуправљања на нашем Факултету, могли бисмо помислити да се поткрала грешка и да се о нама не ради. Наше самоуправљање — а ја говорим о учешћу студената — ембрионално је. Кажем то зато што не могу да пронађем примеренији израз за стање у којем практично о маси најбитнијих проблема, одлучује један релативно анахрон орган, а то је Факултетско веће.

Моментално би, по мом мишљењу, било најважније, да покушамо нашу акцију усагласити са ставовима које смо раније заузели. Ту имам у виду став о паритетној заступљености наставника и ваннаставног особља и студената у свим самоуправним органима Факултета. И ма како неки појединци на делу не прихватали овакав став, подсетио бих оне који су у јуну били противници таквог решења на принципу демократског централизма у Савезу комуниста.

С друге стране, мислим да основна слабост наше самоуправне праксе на Факултету лежи баш у чињеници што студенти нису адекватно заступљени.

Марковић Милан, студент

Проблем реформе на нашем Факултету поставља се данас, пре свега, као проблем измене односа према раду и резултатима рада свих заједно и сваког појединачно. Основне смернице даљег развоја високог школства (па према томе и нашег Факултета) дате су у одговарајућим деловима Резолуције Х Конгреса СКС, Уставу и другим документима који се односе на проблеме развоја Универзитета и образовно-васпитног

процеса у целини, у смислу његовог што јачег и дубљег повезивања са удруженим радом у привреди на самоуправним социјалистичким основама.

Јасно је да су при том у првом плану питања даљег развоја самоуправних односа на Факултету у смислу што већег учешћа студената у самоуправним органима Факултета јер: „Активна и одговорна улога наставника и ученика, односно студената, зависиће у највећој мери од бржег мењања постојећих односа у настави и другим облицима васпитно-образовног рада и живота у тим установама као и од односа друштвене средине према њима” (Резолуција VII СКС, стр. 33, тач. 10 ст. 2.).

Из претходног јасно следи обавеза свих студената и наставника на Правном факултету, да се доследно ангажују на спровођењу самоуправних процеса на Факултету, анализирајући и критички оцењујући досадашњу праксу у циљу непрестаног развијања нових облика самоуправљања стварајући тако услове за његово стално садржајно обогаћивање у смислу што чвршћег и јачег повезивања са потребама праксе — дакле, основних организација удруженог рада у привреду.

Решавање другог не мање важног, питања — ефикасности студирања како у квалитативном (утврђивање оптималног нивоа потребног знања које студент треба да има ради успешне верификације у пракси — на радном месту, утврђивање степена прилагођивости наставних планова, програма и метода рада све далекосежнијим променама у друштву итд.), тако и у квалитативном смислу (утврђивање односа између броја уписаних и броја студената који на време дипломирају, утврђивање просечног времена студирања у циљу његовог непрестаног смањивања) представља *conditio sine qua* поп сваког озбиљног и одговорног прилаза измени постојећих односа на Факултету, у циљу његовог што бржег и ефикаснијег преображаја на самоуправним основама, да би могао боље да одговори захтевима и потребама друштва, јер постизање што бољег квалитета и високе ефикасности васпитно-образовне делатности захтева примену савремених наставних средстава и метода рада при чему: „наставни планови и уџбеници и друга средства за образовање морају у идејном погледу одговарати циљу васпитања и образовања, бити научно засновани и прожети самоуправном марксистичком идеологијом и самоуправним опредељењем. Потребно их је такође у великој мери ослободити сувишног историцизма и енциклопедизма” (Резолуција VII Конгреса СКС, стр. 33, тач. 8. и 9.).

Дакле, потребан је такав процес образовања у којем је јасно потцртана и заоштрена одговорност свих учесника (наставника и студената) и у коме се заједништво интереса испољава у квалитету пренесеног и апсорбованог знања при чему ови актери морају бити подједнако заинтересовани за крајњи исход који се између осталог испољава и у смањењу трајања просечног времена студирања са свим позитивним реперкусијама на личне (већи степен квалификације) и друштвене интересе (смањење цене образовања по студенту, већи број квалификованије радне снаге — интензификација образовног процеса у смислу његовог подизања на виши квалитетнији ниво).

Стога нам се чини да од тога како и на који начин будемо оценили досадашње стање и анализирали потребе тренутка зависи степен и квалитет реформе коју можемо остварити.

У досадашњем раду на реформи направили смо доста пропуста и утрошили много драгоценог времена — што је констатовано и у документима наше партијске конференције — али је постигнуто и доста резултата — нарочито уназад две године.

Један од најважнијих, по нашој оцени, јесте висок степен ангажовања партијског чланства на Факултету, пре свега студената — у циљу одговорнијег и свеобухватнијег решавања проблема на Факултету.

Зато предлози који су дати у материјалима, слободно можемо рећи, представљају зрелост и захтев генерације која долази, да се проблеми и противречности решавају на начин како то од нас захтевају закључци највиших партијских форума (конгреса) стављајући при том у први план развијање самоуправљања и креирање таквог образовног процеса у коме ће до изражаја доћи пре свега његова марксистичка оријентисаност и у коме ће више бити заступљени проблеми развоја нашег савременог социјалистичког самоуправног друштва.

У том смислу треба и разумети захтеве за увођењем нових предмета као што су друштвена својина и самоуправљање — нормативна техника и делатност у ОУР итд., јер представљају потребу за даљим проучавањем основа нашег друштвено-економског система и њихово правилно разумевање и сагледавање омогућава њихову даљу теоретску разраду — и практичну примену која је од интереса за наше социјалистичко друштво.

Стога предлози који иду у смислу негирања потребе за увођењем ових предмета, увођењем нових предмета са наглашеним историцизмом (историја савремене цивилизације!) представљају тенденцију и одраз несхватања наших потреба на данашњем ступњу развоја самоуправљања те су са научне и политичке тачке гледишта неодрживи.

Друго, питање коме морамо посветити одговарајућу пажњу јесте питање рационалности коришћења постојећих кадрова и просторија, да бисмо могли боље и ефикасније организовати наставу и вежбе који очигледно не представљају данас оно што је најбоље решено. Мислим да је потребна анализа, требало да до сада буде урађена тим пре, јер то није захтевало велики напор — јер од тога зависи у којој мери ћемо моћи да реализујемо неке од предлога који су дати на конференцији.

На крају ми дозволите, да дам један предлог за допуну предмета „Марксизам и самоуправно друштво“.

Сматрајући као неопходно његово увођење и саглашавајући се са концепцијом садржине, како је изнео проф. др М. Печујлић, предлагам да се у оквиру неког дела тог предмета или посебно, обради утицај нашег самоуправног пута у социјализам на друге социјалистичке и радничке покрете у свету —, ово стога, што су многе земље заинтересоване за наше искуство (примера ради наводимо социјалистичку партију Француске).

Завршавајући овај прилог морам нагласити потребу да у Статут нашег Факултета уђу они предлози који представљају допринос реализо-

вању реформе нашег Факултета у смислу захтева X Конгреса СКЈ, VII Конгреса СКС, VIII и IX Конгреса ССОЈ-а који у својој фундаменталној суштини представљају процес даље демократизације нашег самоуправног социјалистичког друштва где јача одговорност свих и сваког, не само због онога јуче, већ првенствено због бољег и лепшег сутра.

Др Драгомир Стојчевић:

У својству председника Комисије за реформу Факултетског већа, сматрам за дужност да обавестим Конференцију о томе шта је Комисија радила и докле је стигла. Али, дозволите ми да пре тога учиним једну напомену.

Мислим да је изванредно добро, што је Секретаријат заказао Конференцију, као што је ова, на којој је стављено на дневни ред — питање реформе. Ја мислим да је то изванредно добро, не зато што очекујем да ће данашња дискусија да реши сва питања реформе, него зато што се надам, да ће после ове Конференције, бити много више прилика да ми професори и студенти и Комисија за реформу, дискутујемо о појединим питањима реформе. Гледајући из перспективе председника Комисије за реформу, могу да кажем, да ниједна комисија за реформу, ма колико дуго радила, не може ништа да уради, ако није у могућности, нема прилике, да неке своје ставове, и неке своје закључке проверава редовно у дискусијама, као што је ова.

Јер, питање реформе је заиста један врло сложени процес, то је једно врло сложено питање и сигурно да када једна група људи ради на једноме питању, може лако да се занесе неким идејама које су изнете и да идући за њима пренебрегне, не обрати довољно пажње на друге врло важне елементе, и тако не учини оне предлоге, какви би били потребни, какви се могу донети после оваквих дискусија.

Осим тога, мислим да треба чешће поводом ових питања да се са-стајемо, и због тога што, — а у томе се потпуно слажем са мишљењем једног од студената предговорника — реформа није промена увођења, или неувођење једнога предмета, или промена режима студија, него је перманентни процес, стално прилагођавање целокупног процеса наставе, новим потребама и промењеним приликама а ми знамо да се у нас стално прилике мењају.

Комисија за реформу није тако велики песимиста као неки другови који су овде говорили, јер ако упоредимо, рецимо, наставне планове и уопште цео процес наставе од када ја учествујем у тим дискусијама, то значи двадесетак година, онда ћемо видети да је огромна разлика између оних наставних планова и режима студија и учбеника, и свега онога што сачињава процес наставе, који је био пре рецимо, 15—20 година, и данас. Зато мислим да, ма колико били незадовољни, а сви смо незадовољни оним што смо постигли, морамо имати у виду да смо ипак нешто постигли, да смо чак учинили крупан корак напред.

Ја сам са великим задовољством пратио дискусију и врло се пријатно осећао, слушајући озбиљност и зрелост са којом су извесни другови — студенти који су учествовали у дискусији, приступили овим питањима. Ја не знам сва имена, не познајем те студенте, али сам запамтио име друга Марковића који је јуче говорио. Ја бих потписао све оно што је он казао и уздржавам се да говорим сада о томе, да не бих на гори начин рекао оно што је он добро рекао.

Да кажем сада неколико речи о томе шта је радила Комисија. Мислим да је цела досадашња дискусија показала да се реформа не састоји ни у промени само наставног плана, нити у промени само наставног програма, него да се реформа састоји у промени целокупног процеса наставе, који се састоји из планова, из праграма, из уџбеника, из режима студија, из облика наставе из наших навика итд итд. О свим тим питањима Комисија за реформу је дискутовала, она их је проучавала, заузела је ставове, припремила многе предлоге, иако заиста будемо једанпут показали довољно интересовања сви заједно за питање реформе, Комисија ће бити у стању да мишљења и предлоге изнесе или да буде референт у дискусијама, о појединим питањима реформе која су до сада продискутована и решена.

Мислим да не треба да вас замарам, набрајајући или износећи предлоге и закључке до којих је дошла Комисија, али дозволите, примера ради, да вам неколико ствари поменем.

Комисија је, речимо, дискутовала много о уџбеницима. Организовали смо и једну дискусију о томе у Секцији удружења универзитетских наставника која је приказана у једном од прошлогодишњих бројева нашег часописа „Анали“. Дошли смо до закључка да у нашим уџбеницима, узетим у целини, несумњиво треба много — што шта мењати, али да се о томе може разговарати само онда ако будемо имали предходно чврсте и пречишћене наставне програме. Јер програм и уџбеник морају бити врло чврсто повезани.

Затим, Комисија је дискутовала много и о предметима који се предају. У том погледу ми се налазимо као између чекића и наковња. Пошто постоје два супротна момента, тежње, о којима морамо да водимо рачуна.

Наиме, ми смо велики правни факултет, највећи у земљи. У нас, свакако, мора да нађе место свака новина у правном животу. У процесу наставе и у процесу научног рада, морају да нађу места све нове гране које се појављују, чак и оне које се тек најављују. Ми као највећи факултет у земљи, требало би одмах да на њих реагујемо и одмах да организујемо или научна истраживања, или наставу из те материје. То је једна ствар која је несумњиво обавеза свих нас. Али, са друге стране, да тако кажем, студентска леђа нису таква да могу све то да поднесу. Ми смо, мислим погрешно, склони да сматрамо да предмет може научно да се обрађује или да се предаје, само онда ако га унесемо као обавезан, или као обавезно-опциони, у наставни план. Зато или стално повећавамо број предмета или стално проширујемо наставне програме и уџбенике појединих постојећих предмета.

По мишљењу Комисије за реформу, и садашњи наставни план нашег факултета превише оптерећује студенте, па би свакако требало проучити и број предмета који се предају и њихове програме, и обим уџбеника и свести и број предмета и обим предмета и уџбеника на меру у којој може просечни студент, са просечним способностима и просечним напором довољно да их савлада.

Истовремено, пак, требало би створити могућност да се предаје што више предмета и курсева које би студенти апционо или факултативно слушали и полагали испите, који би били укључени у диплому или за које би добијали посебне дипломе или потврде.

Комисија, даље сматра да су студенти који осећају у себи веће способности или имају веће амбиције од просечних студената, потпуно запостављени. Ми морамо наћи начина да таквим студентима омогућимо своју природну тежњу да се истакну, да се уздигну изнад других студената који немају те способности и амбиције, не сведу на бубање уџбеника, не сведу на детаљније изучавање уџбеника, него да ту своју тежњу задовоље радом у семинарима или другим облицима наставе проширујући знања, према интересовањима која сами имају.

Комисија није поднела предлог плана и програма о коме би могли конкретно овде да дискутујемо. Разлог је у томе што она не може да изнесе такав план и програм ако њихове основе и компоненте претходно нису верификовали у дискусијама, ако претходно своје начелне, основне ставове није имала могућности да провери.

Исто тако, Комисија сматра да студенти I године имају посебне тешкоће на овоме Факултету, и да ми у досадашњем целокупном систему наставе смо студенте прве године у извесној мери запоставили. Ону основну тешкоћу коју они имају, а то је да савладају онај прелаз из средњошколског ка универзитетском студирању, који је огроман, који је много већи него што врло често мислимо, није узет у обзир у досадашњем систему наставе. Зато је Комисија формулисала предлог да се облици наставе на I години, из ових разлога, разликују од облика наставе на старијим годинама. Тај предлог са конкретним решењима био је својевремено пре скоро две године умножен и упућен факултетском већу и студентским организацијама на дискусију, али на жалост, из разних разлога, до данас није било дискусије о њему.

Комисија даље сматра да би на старијим годинама требало задржати вежбе само из позитивно правних предмета, јер потреба за вежбама која постоји на I години, тј. да се студентима помогне да савладају уџбеник, на старијим годинама не постоји. То су студенти који су већ у стању сами да савладају уџбеник. Зато на старијим годинама треба држати вежбе потпуно другог карактера, који произилази из природе позитивноправних предмета.

Комисија је, даље, дискутовала предлог, да се на старијим годинама студенти поделе у мање групе, тако да сваки наставник који је биран за један од основних предмета, добије своју групу студената, којој би држао и предавања и вежбе и семинаре и извео је на испит, при чему би могао да употребава посебан уџбеник итд.

Да вас не замарам свим тим детаљима, ми смо врло много о свим тим питањима дискутовали, има у томе неких дилема и мислим да би било врло добро да нам се пружи прилика да ми упознамо факултетску јавност, са свим тим идејама и предлозима и да чујемо њено мишљење. Хвала.

Шкорић Милка, студент

Измењени друштвено-економски односи, захтеви које пред високо школство постављају научно-технолошка револуција и наш самоуправно социјалистички развој и други фактори значајни за изграђивање самоуправно оријентисане личности, захтевају у садашњем политичком тренутку решавање сложених питања и доношење дугорочнијих одлука.

При томе, под реформом Универзитета се не сме подразумевати само број студената у самоуправним органима факултета, право на избор студента-продекана, или измену испитних рокова и томе слично. Проблем је много шири. А како он није решаван како ваља, то не треба да нас чуди што се на Универзитету фабрикују стручњаци недовољно обавештени о савременим процесима и кретањима, а уз то и неупућени у својства, могућности и потребе нашег самоуправног друштва. Ти стручњаци не могу доприносити даљем развоју самоуправног друштва онолико колико треба, јер га не познају довољно, а понекад чак ни у минималној мери. Ниједног тренутка се не сме заборавити чињеница да се на нашим Универзитетима образују и подижу кадрови који ће се укључити не у неко апстрактно и било које друштво, већ у наше, самоуправно, социјалистичко друштво. Студенти по завршеним студијама неће бити само стручњаци траженог профила, већ и ствараоци, прегаоци и борци за даљи развој нашег самоуправног система. Систем самоуправних друштвених односа, претпоставља не само познавање уже струке него и разумевање објективних друштвених услова и законитости у којима треба деловати као стручњак и креатор. У противном, једнострана оријентација само на стицање стручног знања, носи у себи притајену опасност да се личност одвоји од друштвених токова и постане носилац технократско-биро-кратских односа и других деформација у средини у којој ради.

Основа на којој реформа универзитета мора почивати и од ње се даље развијати, јесте измена односа према раду свих субјеката образовног процеса. То, поред осталог, подразумева гајење стваралачке привржености према раду као темељу.

Свакако, другови и другарице, да један студент-бруцош може до-нскле да представља основу за обрађивање од стране одређених појединаца или група, али покажимо им да је и наша генерација у стању да не подлеже таквим настојањима и да доследно спроводи задатке и закључке које смо зацртали и усвојили на недавно завршеним конгресима. Да би били способни да реализујемо задатке о којима говоримо марксистичко образовање мора бити саставни део нашег живота, и основа наших сазнања. Сем тога, зрелу васпитну улогу у социјалистичком самоуправном друштву, може имати само она школска установа

која васпитању и образовању битно прилази са становишта марксизма као споја револуционарне теорије и праксе укључујући ту и тековину наше револуције, стремљења и доприносе наше радничке класе

Бесарезић Весна, асистент

Идеја о реформи је врло присутна у нас већ дуже времена. То се показује и у великом интересовању и овако великом броју дискута-ната које смо вечерас имали прилике да чујемо.

Међутим, с друге стране, требало би поћи од тога да је реформа један дуг процес који захтева узимање у обзир одређених законитости које владају у друштву, отуда реформа не сме да буде резултат тренутних потреба.

С друге стране, повезати Универзитет са праксом и потребом практичног живота, не значи одузимање вредности научном раду, не значи научни рад директно везати са потребама праксе и тражити да се сваки вид научног рада моментално валоризује. Постоје облици научног рада који се не могу моментално валоризовати, већ касније и који се морају неговати.

Због тога мислим да говорећи о реформи треба поћи (и ми смо пошли) од тога да одредимо циљеве реформе, а тиме ћемо одредити и концепцију реформе.

При опредељивању за одређене циљеве реформе морали би пре свега да имамо у виду околност да се наш Универзитет одвојио не само од друштва као целине, већ да су се он и одређени сегменти друштва одвојили од револуционарног покрета као таквог и револуционарне самоуправне праксе која је постала реалност и саставни део не само ширих друштвених кретања, него и нас самих.

Уз то, имамо једну појаву која је присутна и кад нас на Факултету и на другим факултетима у Београду и у земљи, а то је појава тзв. научног елитизма која поприма и неке институционализоване облике и која постаје део нашег свакодневног живота и као таква прети да постане нешто нашта ћемо се ми навићи и временом јој дати право грађанства. Мислим да смо у томе сложни, да тај научни елитизам треба на сваки начин спречити.

Наша делатност треба, како ја видим, да се одвија у три правца.

Први правац је, давање одређеног профила будућем правнику, једног професионалног образовања везаног за одређене предмете, за одређене привредне гране.

Други правац је изузетно важан и тиче се рада на оспособљавању правника да буду не само марксистичке оријентације већ и да целовито прихвате марксистички поглед на свет и један детерминирајући поглед на живот и на стварност уопште.

И најзад, трећи правац односи се на оспособљавање студената да се касније у току свог професионалног живота могу да самообразују и стручно и политички. Јер образовање правника се не завршава дипломом и управо та сарадња која мора касније да постоји између наших

бивших студената и нас, представља врло важан елемент нашег програма научног рада.

Мени се чини да се до сада неразвијена марксистичка мисао која је присутна у целом образовању, јавља у два појавна облика.

У средњој школи неразвијена марксистичка мисао доводи до тога да се наша стварност приказује у поједностављеном облику који није лишен фетиша. Она се на Факултету идеализује или се према њој заузима критизерски став. И једно и друго очигледно није добро.

На жалост, и наше школство овде на Факултету, још увек ствара репродуктивни тип студента, тзв. репродуктивца, човека који је сунђер, који прима, али који није у стању да продорно реагује на оно што му је сервирано, да заузима одређене ставове и да буде критичан према оним начинима наставе који му се нуде.

Због свега тога мислим да треба на сваки начин да се трудимо да студенти — а ми смо ту због њих — постану један субјект у одржавању наставе, вежби итд. и у свим облицима одлучивања, почевши од оних непосредног самоуправљања, до оних делегатског самоуправљања.

На крају, желим да кажем, да не можемо замислити увођење марксизма, било као једног предмета, било као групе предмета, без реформе наставног програма.

Малковић Небајша, студент

Пре неколико дана читао сам НИН и тамо нашао један веома занимљив чланак који је написао Франц Шетинц, секретар Извршног комитета Председништва ЦК СК Словеније. У том чланку нашао сам на једну реченицу која ме је веома импресионирала и на неки начин ме навела на ову дискусију. Та реченица гласи овако: „Из искуства прошлости знамо да је до идејних разлика најчешће долазило код конкретног, значајног остваривању прихваћене политике.“

Готово до истоветне ситуације дошло је и на нашем Факултету; прошлост се односи на садашњост, и не само то већ имамо пример да се ти односи чак и култивишу. Питање се поставља сме ли такав однос да остане, однос који се супротставља нашем социјалистичком развоју чији су циљеви, идеолошки развој и тежње јасне и дефинисане стремљењем читавог нашег друштва у Резолуцијама X конгреса Савеза СКЈ и VII конгреса СКС. Међутим, чини ми се да на нашем Факултету постоје данас стремљења и оријентације које су супротне и Резолуцијама X конгреса а тиме и стремљења која су супротна току развоја читавог нашег друштва. Никако не сме и не може бити дивергентних стремљења, нарочито око ствари око које смо — наравно, на речима — сви у почетку били сложни да нам је нужна и потребна, а то је реформа која у овом тренутку произлази из нужности нашег социјалистичког развоја.

Сме ли да се деси да се једна ствар тако великих размера и тако значајних садржина, а која заокупља „становнике“ ове куће већ дуже времена и кад је и те како јасно што нам је чинити, „оставља за сутра“

због нечијих демагошких принципа или слепог прихватања и идеализирања превазиђеног.

Постоји схватање да се одгој и искуство прихватају од старијих. Аналогно томе не би ли требало очекивати да ће сви наши наставници бити ти који би требало да покрену питање реформе да раде на њеном остварењу. Није ли бедем шутње и неразумевања нешто најмање што би се могло очекивати? Зар је могуће да катедре готово у глас констатују постојеће стање задовољавајућим, уџбенике релевантним потребима друштва и као врхунац свега могућност стварања десетак нових опционих предмета. Мислим да сам у праву кад кажем да такво одуговлачење, спречавање преображаја нашег факултета и егоизам који ту постоји, захтевају одговорност.

Ако су надања за новом зградом футуризам, нужно је тражити резервне могућности уз иста средства и исте услове. Ту подразумевам и администрацију која је у садашњим увјетима свога рада далеко од тога да даје максимум могућности. Уосталом, то доказују редови и редови студената који сваки дан „чаме“ пред шалтерима. Уопште говорећи прихватити овакво једно стање задовољавајућим, значило би стати себи на пут, а и овом друштву које сразлогом очекује квалитетне резултате нашег рада.

Посао кога смо се прихватили веома је озбиљан и може се извршавати и довршити само сарадњом свих студената, професора и осталих радних људи. Реформа је „велика матура“ свих нас и ко на њој падне не би смео да остане на овом факултету, а камо ли у чланству СК.

Др Момчило Курдулија

У Уставу и конгресним резолуцијама моћ појимања наредног корака у ходу наше револуције еманирана је — и у домаћају, и у обиму, и у садржини — у мери којој једва да се било шта може додати или одузети. Ово се, дакако, у целини односи и на реформу високог школства. Замисао је јасна, рељефно исказана, проткана потребним приступима и постављена на принципима који омеђавају и каналишу даљи ток ствари. Реч је, дакле, о делу данашњег програма револуције, о природном наставку њеног развоја, о даљем квалитативном продору у стање и односе који заостају за захтевима друштвене стварности о целини чије координате носе печат прецизија, а садржина мисаоног једра и акционог покретача. Концепт је целовит и у погледу свог утемељења и у погледу исхода за којим тежи. Отуда је врло приземно схватање по коме је ствар нејасна и да најпре морамо наћи целину и од ње поћи. Занимљиво је да се у исти мах инсистира на извесним акциднцијама. Мисим да није тешко назрети руку која иза тога стоји и која је увек настојала да нас врати тамо где смо некад били. Искуство стално упозорава да се десна страна политичког поља не сме занемаривати. Акција се може водити и у бази и у фрази. Тако је, као што знамо, било у прошлости, тако је данас и тако ће по свему судећи бити и у наредном периоду. Истина, данас мање него јуче, а сутра још мање него данас. Борба у фрази вео-

ма је стара и врло разуђена. Она, међутим, нема не теоријску шансу да преживи и добије битку са титовском акцијом у бази. Њој, додуше, још увек полази за руком да се до ове или оне мере разним маневрима заклања иза акције у бази, али ће она временом бити истерана на чистину. Борба коју данас водимо није ни прва ни последња.

Реално стање у области реформе није задовољавајуће. Ту је тешкоћа, а не у непостојању целине, јасних мисли водиља и темељних подлога, односно нејасности и изналажењу целине од које тек треба поћи. Проблем је зацело у структури свести, интересима и опредељењима која нису кадра да иду у корак са револуционарним правцем кретања друштва. Каузалитет је у томе и само у томе.

Наша је организација крајем 1973. донела програм преиначења факултета и у расправи коју сада водимо утврдили смо да је он у целини у складу са одлукама последњих конгреса. Борба за његову реализацију је специфична, али је и напор за његово неостваривање још специфичнији. Резултати које смо постигли различити су и крећу се од нешто изнад нулте тачке до износа са којим немамо разлога да будемо незадовољни. У ово друго спада и исход перманентног идејно-политичког образовања студената од Писма на овамо. Још 1968. — а и раније — било нам је посве јасно да нема значајнијег и далекосежнијег улагања од идејно-политичког инвестирања, и један број наставника је упорно и значајно деловао у том правцу. Да тога није било, извесно је да бисмо се сусрели са много већим тешкоћама од оних које смо имали и које још увек имамо. Невоља је, међутим, што ми нисмо једини који су схватили дубљи смисао идејног инвестирања и ангажовања на његовом остваривању.

Поред сталног облика идејно-политичког образовања путем предавања и дискусија, организоване су групе за продубљено изучавање марксизма. Уз то, уведен је, поводом празника рада, конкурс за радове из области марксизма. Први резултати су охрабрујући, јер је прошле године неколико радова награђено. Најзад, ваља рећи да су државни и партијски органи, привреда, научне и наставне установе и правосудје добили доста кадрова чије је идејно опредељење чврсто утемељено на Писму, а укупна сума знања и политичког искуства на завидном нивоу.

Постојећи облици идејно-политичког рада — ма колико били нужни и ма колико давали задовољавајуће резултате — нису довољни. Стога смо чинили све што смо могли да се уведе и оформи један нови предмет и унесе у наставни план. Продукт тог напора је нова дисциплина чији сте назив и оријентациони садржај чули. Она, дакле, није замена за досадашње форме рада, тако да ове настављају са својом егзистенцијом, али ће ваљати усавршавати и обогаћивати њихову садржину, трагати за другим и још прикладнијим начинима рада и њихово усклађивање са новим предметом чији је назив Марксизам и савремено друштво. Чини се да би овај предмет требало да обухвати све студенте без обзира на њихов статус и годину студија, те да се на одговарајући начин уведе и онај завршни чин који се зове испит. Без те претпоставке предмет би, вероватно, временом постао елитистичка својина, а то је последње што се може зажелети.

Марксизам је, као што је познато, у периоду либертерног социјализма био потискиван, односно потиснут у задњи план, па чак и истиснут. То је била подлога за настанак буџи, за продор идејне и моралне туђине, за мисаону дезинтеграцију и дезоријентацију, за одузимање компаса друштвеном хегемону и његовој предводници, за извођење на политичку позорницу оних чија су виђења окренута прошлости. Другим речима сурогат је, с једне стране, сужавао хоризонте и замрачивао погледе, а с друге стране, отварао просторе за напад на суштинске основе нашег система. Ту смо се, поред осталог сусрели са две опасности — са теоријама које позивају на разум и дух правде, али наравно изван продукцијоних и класних односа и са системом чија је битна особина порозност путем које је по закону геометријске прогресије друштвени капитал отицао у посед појединаца.

И на плану теорије и на плану праксе, наша радничка класа дала је и стално даје богат прилог марксистичкој ризници. Титов стваралачки марксизам је онај мисаони и акциони нуклеус који је једино кадар да нас успешно креће напред и уводи у нове облике социјалистичких друштвених односа, у пространства на којима се рађа економско ослобођење рада као услов истинске људске среће. Отуда се марксизам не може предавати, а да не обухвати дела и мисао друга Тита и још једног броја оних од којих се има шта чути и научити.

Што се тиче историцизма, погрешна је теза по којој је овај депонован само у историјским наукама. Он се свуда налази, па и у грађанском праву које је још увек добрим делом оно које смо путем рецепције наследили од римских робовласника. Према томе, на одмет је непотребни историцизам, опширност и детаљисање, а не оно што нам помаже да боље сагледамо данашње проблеме и да не направимо грешке које су други учинили.

Приватној својини поклањамо доста пажње, али не и друштвеној својини. Запањујуће је како наша свест слабо реагује на новине и како је у исто време депозитар онога чиме је запоседнута. Није ми познато да се било ко — а ту мислим и на правна и на физичка лица — у овој земљи професионално бави проблематиком друштвене својине. Ако је то тачно онда се осећа недостатак чије су димензије скоро несагледиве и ваљало би оријентисати једног или више научних радника да се по занату баве тим основним друштвеним односом. У последње време, укључујући ту и ову конференцију, све је више присутна мисао да друштвена својина — а ја тренутно остављам по страни аспекте са којих би се она изучавала — треба да буде посебан предмет, пошто то она у сфери рационалног намеће снагом свога постојања.

Потребно је, дакле, темељно проучити и проучавати и темељни однос наше епохе и исто тако делати на ослобађању од заоставштине прошлости која нам је наметнута као нешто што је не само непролазно већ и што нема и не може имати достојну замену. Класна друштвено-економска формација робних произвођача је на крају свога пута, а наша, социјалистичка, на почетку свога пута. Јесмо у понечему аматери, али

смо то сваким даном све мање и императив је времена да имамо развијену, чак врло развијену теоријску мисао у области о којој говоримо.

У нашој досадашњој расправи о римском праву испољила су се три мисаона тока: онај по коме то право ваља изоставити будући да је ишчезао тасио његовог постојања, онај по коме односно право ништа није изгубило од свога сјаја и вредности и, најзад, онај који се налази негде на средокраћи између првог и другог. Римско право ваља редуцирати на нужну меру. Нека надлежна самоуправна тела — након брижљиве анализе, а имајући у виду потребе друштва данас и сутра — изнађу добре солуције.

Ми инаугуришемо процес који стално ваља продубљивати. Њега треба да прати рашчлањивање које продира у суштину ствари и указује на релевантне околности будући да односни процес засеца и да ће засецати у многе домене нашег живота, положаја и рада. Ово се односи и на питање рационалности опстанка постојећег распореда предмета по годинама студија. Самоуправни органи се и овде налазе пред сложеним и деликатним задатком.

Једно од питања које заслужује посебну пажњу тиче се циркулације кадрова. О томе има површних представа, лутања и заблуда, али и сасвим свесних одредења међу којима доминантно место заузимају два: оно по коме је циркулација политичка кулиса иза које се крије настојање званичника и њихових трабаната да долазе на место оних од ума, пера и угледа и, оно по коме је циркулација изведеница природног тока развоја нашег друштва, стварна животна потреба, подстицајни елемент у домену васпитно-образовног процеса и једно од средстава потрезања монопола.

Првонаведено схватање долази од оних који универзитет сматрају хипобазом где спретни и вешти цокеји имају тапију на положај јахача, од оних који су заговорници приватизације кадровске политике, од оних који нису у стању да се уздигну изнад својих личних интереса, од оних који ратују са основним вредностима целине, од оних који не желе да матицу живота виде онаквом каква она јесте и пред којом не вреди затварати очи. Друго наведено схватање долази од оних — уколико је то уопште потребно објашњавати — који темељне друштвене процесе не гледају у сегменту и на парче, који су носиоци стваралачке акције као садашњег креативног корака револуције, који ангажовано делају на укидање корена привилегија, који раде на остваривању вадајуће улоге друштвеног хегемона и удруженог рада, који су одавно схватили да ни најбоља основна мисао не вреди без предузимљивости и чији је смисао живота мењање себе и света око себе.

У последње време се поново покушава актуализовати теза о аутономији као давно инаугурисаној самоуправи. Циљ те приземне агитације јесте омаловажавање, обурвавање и поткопавање нашег врховног одредења — самоуправни развој друштва. Давање маха назначеној тези никако није случајно, као што није случајно ни време њеног појачаног лансирања, јер у њој и њеном контексту није тешко препознати мисаоне оријентације коалиције десне стране политичког поља. Уосталом, либерални дисиденти и њихови догматски побратими показали су

и показују да ће истрајно ићи стазом којом су се запутили. Дрскост којом се при томе служе није увек израз њихове снаге и храбрости, али пасквиланство, приземне провокације и политичке подвале јесу израз једног идејног одредења и менталитета. Иако је извесно да се река не може препливати на иверу, аутономаши ипак остају аутономаши.

Ми знамо да се велики послови не могу обавити за неколико вечери. Невоља је, међутим, у томе што је протекло хиљаде празних вечери. Иако је будућност оно што искључиво припада самоуправним снагама, она ће и у временској и у суштинској димензији доћи у мери у којој се оне за њу буду бориле и избориле. Искуство учи да је највећи грех остављати терене на којима други воде борбу уместо нас и против нас, с једне стране и неотварати нове терене за ново у самоуправним односима, с друге стране. Реформа је интегрални део ове фазе наше револуције, а младост је увек благовремено схватила да се за револуцију и њен континуитет исплати живети.

Луковић Милош

Другарице и другови, — дозволите да се укратко задржим на неким питањима о којима је говорио друг Благојевић.

Резолуција X конгреса Савеза комуниста Југославије и VII конгреса Савеза комуниста Србије обавезује нас да проблематику преображаја, васпитања и образовања у нашем друштву разматрамо и решавамо свестрано. Искуство нас учи да је то изузетно сложен посао.

Ми смо се на нашем Правном факултету до сада прилично бавили овим послом. Наставили смо интензивније почетком пролећа ове године. Од тада је протекло пуних осам месеци и налазимо се пред задатком да, сумирајући резултате, одредимо докле смо дошли у послу.

Отуда се, мислим, намеће потреба, о њој је говорио друг Благојевић, да се на неки начин одреде оквири вечерашње теме и дискусије поводом ње. У томе нам свакако помажу резолуције које нас и обавезују. Ја бих, међутим, и овом приликом говорио о нашем плану рада и његовој важности у овом послу.

Као што је познато, план рада поставља пред нас комунисте рад на реформи као један од главних задатака. Усвајајући план рада, сложили смо се да реформа улази „у саме основе изградње стварних социјалистичких односа који опредељују смер и смисао нашег рада“, (цитат), а то, поред осталог, значи да лични и групни интереси морају отићи у други план.

Утврдили смо, такође, да се питање лика правника поставља као прво и основно питање у проблематици реформе на нашем Факултету. Лику правника посвећено је у нашем плану рада читавих пет страница текста. Тај део плана рада посебно, а и, разуме се, план рада у целини, представљали су за нас јасне смернице када смо прошлог пролећа поново кренули у рад на реформи. Нешто касније, уследили су конгреси и резолуције о реформи, о преображају и васпитању и образовању у

нашем друштву. Мислим да не постоји ни један део нашег плана рада, када је реч о реформи, који би био у супротности са резолуцијама X конгреса Савеза комуниста Југославије и VII конгреса Савеза комуниста Србије. Штавише, мислим да су оне у потпуном складу са резолуцијама. То је, несумњиво, потврда исправности наше оријентације у бављењу проблематиком реформе. И утолико план рада остаје и даље јасно дефинисана основа за нашу акцију. Он је то био и пролетос, он је то и сада и вечерас. Сигурно је да нам резолуције целу проблематику реформе представљају богатије. Оне и јесу зато изузетно корисно упутство и обавеза за све нас који се бавимо проблематиком реформе високог школства. За нас су још и охрабрење да наставимо линијом којом смо и кренули држећи се плана рада.

Зато ја сматрам да вечерашња дискусија треба да тече путевима које је пре годину дана назначио наш план рада. Он је јасно одредио области рада на нашем Факултету којима треба реформисати садржаје и односе, а посебно је одредио чиниоце који треба да буду носиоци ових послова.

Свестан сам да је свако сажимање одредаба из плана рада његово сиромашење, али ја мислим да је ипак нужно, макар овлаш, назначити целине о којима је говорио друг Благојевић, или како у плану рада стоји, основне компоненте питања лика правника. Тај кратак, сажет извод био би прва компонента: тематика правних и осталих дисциплина на нашем Факултету.

Друга компонента: садржина наставе обухваћене наставним планом, тј. компонента која се односи на квалитет, стручност, научност, идејност, савременост, усмереност и критичност садржине наставе.

Трећа компонента односи се на технику извођења наставе, на оно што смо назвали технологијом наставно-образовног процеса. Посебно треба истаћи, да план рада говори и о путевима везе нашег факултета као високошколске установе са друштвом чије потребе, као део заједнице, треба да уважава и да задовољава.

План рада јасно говори и о чиниоцима, дакле — о нама, који треба да буду ангажовани на послу око реформе. То су, пре свега, ограници наше основне организације Савеза комуниста, то је Конференција, то је политичко-извршни орган Конференције — Секретаријат, то су комисије Конференције, а пре свега комисија за реформу и ми сви заједно. Али носиоци посла на реформи јесу по слову плана рада комунисти у самоуправним органима нашег Факултета и њиховим телима, оним органима и телима чија је надлежност претежно у самој кући, али исто тако и у оним телима која контактирају са друштвом, чије потребе ми као школа треба да задовољимо.

План рада говори о роковима. Неки су од њих прецизни.

Анализирајући рад свих ових појединачних чинилаца у овим назначеним областима, наравно и у роковима о којима говори план рада то је, мислим, за нас пре свега оквир дискусије на вечерашњем скупу. То наравно, никако не искључује наша разматрања која прелазе границе ове уже теме.

Марковић Слободан, студент

Значајно место заузима делатност у образовању, а ја мислим да се и у тој делатности осећа револуција. Самим тим Правни факултет добија далеко већи значај него што га је данас имао. Отуда се далеко више и далеко темељније и одговорније морамо односити према своме позиву и улози, према својим основним образовним, наставним, васпитним и осталим задацима, него што је то до сада био случај.

С друге стране, у политичком животу Београдског универзитета Правни факултет већ дуже време носи заслужени епитет једног од веома активних и идејно потпуно опредељених. Ми смо свесни тога и били смо актери акција у којима је Правни факултет извојевао одређене победе које су му и донеле тај епитет. Међутим, политичност Правног факултета и његово идејно опредељење и ангажованост не значи само делатност у сфери политике, већ и делатност у сфери реформе, јер су у сфери ове друге управо она питања која ће нас верификовати као политички опредељене до краја.

На питањима реформе дуго смо радили. Наши професори нам говоре да се и у време када су они били студенти о реформи доста расправљало, али да се практично врло мало мењало. И ето ситуације у којој смо данас, ситуације да је Правни факултет један од најанахроничких факултета. Самим тим ми смо дошли у ситуацију да нам је Десети конгрес поставио конкретне задатке и ми њих морамо хитно решавати.

Чињеница је да су нас субјективни фактори ометали и омели да посао реформе брзо и квалитативно завршимо, али свакако да постоје и одређени објективни фактори које морамо имати у виду кад говоримо о томе шта нам је политички и морални задатак који нам намеће данашњица. Ти објективни чиниоци могу се свести на два. Један је Ова зграда која је давно пројектована и то за један веома мали број студената и која данас студентима не пружа оно основно за рад, а то су сто и столица. Многима предавања, па чак и вежбе, значе стајање. А у таквим условима тешко да се може говорити о раду који ће донети добре и чврсте резултате.

С друге стране, чињеница је да постоји веома мали број наставника и да он није у стању да 24 хиљаде студената покрије и да им да квалитетно васпитање и образовање.

Начин на који се обавља настава на овом Факултету донекле је произишао из просторних могућности и односа броја наставника и студената. Учи се ради испита. Ми смо толико оптерећени испитима и њиховим полагањем да се врло мало посвећујемо широј материји. Ретки су напори студената, а и професора, да се настава из одређених предмета обавља што више на основу литературе.

Предавања се изводе сасвим ех катедра, док се вежбе углавном свде на пропитивање. Потреба за активнијим учешћем студената у образовном процесу данас је императив, али су могућности мале.

Самоуправљање у школству, које већ данас представља заповест и нужност и које је уставом загарантовано а одлукама X конгреса пос-

тављено као претпоставка изградње нових друштвених односа, неразвијено је и отуда незнатно учешће студената у самоуправним органима. А ми, на жалост, имамо врло лоше искуство од јуна ове године које нам негативно говори о томе како смо се ми до сада постављали према студентском учешћу у самоуправљању.

Савез комуниста Југославије по свом задатку мора да се залаже за темељиту промену у положају школства и за његово повезивање са осталим друштвеним заједницама и делатностима, а посебно путем самоуправних интересних заједница.

Ми смо свесни чињенице да се правник који се ствара на овом Факултету убудуће мора стварати као правник који је усмерен на рад, и као правник који ће се образовати путем рада. То мора бити правник чија знања треба да одговарају не само данашњим већ и сутрашњим друштвеним потребама. Ово није задатак који само пред нас поставља партија, већ је то задатак који пред нас поставља научно-технолошки развој последњих деценија и самоуправни развој.

Према томе, помоћу наставе будућности Правног факултета, а ту будућност морамо схватити врло близу, треба развијати стваралачки однос према раду и стваралаштву уопште. Треба у студента развијати активније прилажење настави, коришћење литературе, учешће у превазилажењу застарелих и оптерећених наставних програма, разноразним материјама које често нису потребне и које нам сметају да сазнамо и оно што је суштинско и због чега смо овде.

Треба такође оспособити младог човека, као што то и Десети конгрес каже, за самообразовање. Треба му дати у руке једну методологију, један правнички начин мишљења који ће моћи ефикасно да користи касније.

Сем тога, ангажовање марксизма у настави, његово провлачење кроз све правне и друге ванправне дисциплине и предмете, мора бити интензивније него што је то до сада био случај.

На крају желим да приметим да смо до сада, углавном, спомињали реч реформа и да смо говорили о томе да наставу треба реформисати. А оно што реформа значи етимолошки и лексички, то је промена на боље, али без промене суштине. Међутим, данас постајем све више свестан тога да ми, у ствари, не желимо само промену облика, већ промену суштине, ми желимо промену суштине Правног факултета. Дакле, ми не желимо класичну реформу. Ми желимо тотално, квалитативно мењање постојећих односа на овом Факултету. Ми желимо револуцију.

Владета Станковић

Мене је у великој мери инспирисао мој претходник, друг Марковић, у свом изванредном прилогу дискусији, да говорим о организацији и извођењу наставе, које сматрам једном од битних претпоставки за сложено и успешно остварење реформе на факултету.

Слажем се са претходником да је садашње стање организације и начина извођења наставе незадовољавајуће. Број присутних на предавањима, интересовање за допунску литературу при студирању, као и број ефективних часова рада на факултету у току школске године налази се у обрнутој сразмери са годином студија. Данас сте могли приметити да нема довољно места у амфитеатру V, насупрот не реткој појави да понекад само дванаест слушаца слуша предавање на једној од старијих година које држи познати научни радник и редован професор нашег Факултета. Мислим да не треба набрајати друге примере који би илустровали садашње стање у којем се налази наша настава.

При решавању наведених проблема наставе сматрам да треба поћи од елемената садржинске природе. Значајна промена односа на Факултету састојала би се у стварању такве организације рада која би омогућила виши степен студијског рада и интензивнију сарадњу студената и наставника. Пре свега, требало би екстензивирати наставу у циљу бољег савлађивања наставних програма, на рачун постојећих испитних рокова. Полазну тачку садржинске измене радних односа представљала би промена организационих облика наставе на нашем Факултету. Нови облици организације рада треба да пруже више простора за свестраније активирање свих радних људи. Моја замисао организације извођења наставе је следећа:

Све редовне студенте требало би поделити на одељења, а одељења на групе које би представљале основне радне јединице. На пример, I и II година имале би по четири одељења, а III и IV по два. За свако одељење обезбедила би се група наставника, и то најмање један предавач и један руководиоца вежби за сваки предмет. У оквиру одељења организовале би се групе за вежбе. Наставник би на нивоу одељења држао предавања, а уколико могућности дозвољавају, водио би и једну или две групе вежби, држао би повремено консултације о појединим питањима са целим одељењем, и доводио, у договору са студентима, истакнуте раднике који се баве одређеним проблемима да одрже једно или више предавања. На нивоу група, које би по броју студентима биле мање од садашњих, држале би се вежбе и вршило проверавање нивоа савладане материје. Одељења би имала највише 150—200 студената, а група највише 30 студената. Похађање предавања било би обавезно, а вежбао би се сваки предмет.

За овакву организацију наставе требало би обезбедити двадесет предача и двадесет руководиоца вежби за прву годину, по двадесетчетири за другу, а по двадесет за трећу и четврту годину. Укупне потребе би тако износиле шездесет осам предавача и најмање 68 руководиоца вежби. Ми тренутно имамо 29 редовних професора, 19 ванредних, 16 доцената, 1 предавача, 2 асистента са докторатом и 1 асистента који треба ових дана да брани докторску дисертацију. У процесу савлађивања материје требало би избегавати свако дуплирање извођења наставе. Не би требало сваку област из наставног плана предавати, вежбати и прелазити на консултацијама. То значи да би извесна проблематика од посебног значаја добила више простора на предавањима, док би се друга проблематика мање пре-

давала, односно више вежбала итд., Свака катедра, у зависности од кадровске ситуације (квалификационе и старосне структуре) утврдила би, у складу са постојећим нормама, недељни фонд часова за своје чланове. Професори би у зависности од могућности држали 2, 3 или 4 часа недељно.

Тамо где за то постоје могућности требало би настојати да један наставник води одељење у току све четири године. Зашто један наставник не би предавао Увод у право, Грађанско право, Облигационо право и Привредно право, односно Увод и право, Кривично право, Кривично процесно право и Криминологију. Предавач би за одређене проблеме и области ангажовао друге наставнике и научне раднике ван факултета.

Наше просторне могућности нису тако скромне. Имамо четири просторије погодне да приме од 150—200 студената. То су анфитеатри II и V и слушаонице I и IV. Организовање предавања у три смене: преподневна, подневна и поподневна омонућило би нормалну наставу за 12 одељења свакодневно.

За ванредне студенте требало би организовати сваког дана двочасовну вечерњу наставу (у виду предавања и консултације). Тиме бисмо одељења и групе редовних студената растеретили прекобројних слушаца.

Предложене промене омогућиле би боље коришћење расположивих кадровских, временских и просторних могућности којима већ располаже наш Факултет. То су, у ствари, друштвене и материјалне претпоставке за квалитативно мењање наших односа. Успемо ли у томе, могли бисмо реализовати принцип: „студент радни човек”, јер ћемо сваком студенту тако пружити потребан простор, за рад и студирање.

Наведене промене омогућиле би, верујем, позитивне резултате. Свако одељење могло би да прави план рада за целу школску годину. Предавања би могла да трају до 25 маја, а испитни рокови да буду краћи. Обавезно слушање предавања, консултовање, вежбање сваког предмета и интензивнији индивидуални рад омогућили би већи ниво знања. Број положених испита би се повећао, а број неположених смањено. Испитна „грозница” би имала блаже форме. Можда нам овим условима неће бити потребан октобарски испитни рок. Предавања би у том случају могла да отпочну већ десетог октобра. Студенти би у договору са испитивачем сами правила распоред испита.

Ово су, другови, моја размишљања о будућој организацији рада. Ову идеју носим више година. О њој сам и раније у разним приликама говорио. Могли бисмо следеће године бар парцијално да покушамо са њеним остварењем, па да видимо на основу искуства и постигнутих резултата да ли ће студенти и наставници бити расположени да је наставе и даље усавршавају.

Убеђен сам да би овај начин организовања наставе повећао број ефективно проведених часова на факултету, интензивирао рад, повећао права и обавезе свих учесника у процесу рада. То би омогућило повећање броја часова наставе, смањење испитних дана, стицање већег фонда знања, брже дипломирање итд.

Жујовић Борђе, студент

Покушаћу да своје мишљење изнесем у два проблема, а ти проблеми се односе на начин извођења вежби процесних предмета, као и на систем вежби на овом Факултету уопште, а затим бих се задржао на обавезној пракси током студија, пре свега за студенте треће и четврте године.

Дискусија о профилу правника, стара је отприлике као и сам Факултет. У том смислу желим да укажем и на неке чињенице које се односе у вези са овим проблемом. Ноторна је ствар да нашем самоуправном социјалистичком друштву није потребан правник који храмље, или како се изразио један колега, професионални незналица. На кога се, у ствари, односи тај појам? — Могло би се рећи да би се тај епитет могао приписати сваком студенту који изађе из ове куће и данас-сутра нађе се у једној установи, рецимо, нађе се у суду, где треба да реши један практични проблем, а он га не зна решити, не зна јер нигде није могао да стекне та практична знања о систему који влада у једној установи.

У тој ствари, ми смо слаби, не успевамо да нађемо одговарајућа решења када се нађемо пред практичним проблемом. Међутим, с друге стране, ако су питања из области теорије, проблеми теорије, ту смо, у ствари, професионалци, нема нам премца, а чињеница је да теорија свој живот, своје отелотворење, налази у пракси. Према томе, ништа не вреди ако смо теоријски начитани, ако теоријски можемо да решавамо проблеме, ако се данас-сутра нађемо пред једним практичним проблемом који нећемо моћи решити. Стога се залажем да вежбање процесних предмета, нарочито на трећој и четвртој години, мора ући као обавеза. То значи да студент који заврши, рецимо другу годину, не би могао уписати наредну годину, односно шести семестар, ако нема практичних вежби у суду, или рецимо, некој другој установи. Са таквом потврдом из те установе могао би да упише трећу годину. Такав систем показао би се више-струко користан за студента, јер ће после тога моћи да решава проблеме, односно биће стручнији и универзалнији, неће имати тешкоћа кад се сутра нађе у организацији где се решавају такви проблеми.

Другови, ми сви знамо, шта су вежбе на овом Факултету. Као студент старијих година могу да кажем да вежба на овом Факултету не значе ништа, или значе врло мало. Значе, рецимо, репродукцију онога што већ професор исприча, репродукцију, или препричавање онога што се налази у уџбенику. Мислим када су оне уведене у Статут, да су замишљане сасвим другачије. Међутим, Статут се не примењује како треба, нарочито не онај део који се односи на вежбе. Мислим да вежбе морају да имају један садржајни карактер, радни карактер, а не час препричавања, час репродукције. Вежбе које се воде на овом Факултету у ствари омогућују појединим студентима да лакше добију оцене. Сутра кад изађу из клупе они су заборавили сва теоријска решења која су била на вежбама и кад се нађу пред практичним проблемом они не знају да га реше.

Ја морам искрено да признам да није појединих предавача који стварно врло добро раде из ове куће, ми бисмо отишли, а да не знамо најјосновније ствари, не знамо рецимо да напишемо једну обичну тужбу.

Неки би рекли да је то тако, али ипак то је формалност. Међутим, не смемо заборавити да је форма живот материје; можда и јесте јер многи теоретичари то тврде. Захваљујем се.

МАРКСИЗАМ И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

У овој краткој речи желео бих да Конференцији савезне комуниста нашег Факултета, у име Комисије за марксистичко образовање, предложим увођење предмета: *„Марксизам и савремено друштво“*. Истовремено ово је и кратко образложење.

Увођење посебног предмета: *„Марксизам и савремено друштво“* не предлаже се стога што марксистичка оријентација не би била заступљена у целини наше наставе. Напротив, једно живо настојање за марксистичким тумачењем друштвених, посебно правних појава — иако треба још увек много чинити на његовом осавремењивању и продубљивању — заступљено је у целини наше наставе. Два су битна разлога која мотивишу предлог за увођење овог посебног предмета. Прво, марксизам је целовита визија, целовит поглед на друштво. Његова снага и лежи у тој способности да мисаоно обухвати целину услова људске егзистенције. Маркс, Енгелс, Лењин нису марксизам делили на посебне научне „фијоке“ (филозофију, економију, политику, социологију итд.), нити је свет тако подељен. Но, та целина је разбијена, губи се између посебијх предмета, од којих сваки пружа значајан део сазнања, али сазнања које је ипак парцијално. Ни на једном месту нема увида у целину марксистичких теоријских категорија (од филозофских, преко економских до социолошких и политиколошких). Други разлог лежи у томе што марксизам није првенствено збир, инвентар сазнања, ма колико она била значајна, већ је јединство сазнања (теорије) и праксе. Марксизам се не разликује од других теорија само тиме што дубље тумачи стварност, већ што је духовно оруђе за њену измену. Плодоносно проучавање марксистичке мисли, њених токова, ће се постићи ако је оно стално повезано са живом стварношћу, са стварним кретањем друштва, са главним дилемама наше епохе и одговорима које марксизам на њих пружа. Теоријско сазнање тако постаје духовни компас за разумевање стварности, њено мењање. Но, управо та веза између праксе и развоја марксистичке мисли најчешће се губила и марксизам је сведен на збир сувих формула. Смисао овог предлога јесте да се предмет тако усмери да се успостави, оствари повезаност између теоријске мисли и проблематике савременог друштва.

Предмет Марксизам и савремено друштво, по свом духу, треба да има слободнији облик, да буде ослобођен формалистичке амбалаже. Он треба да буде једна целина састављена од неколико међусобно органски повезаних слободнијих тематских циклуса који на сажет начин пружају увид у главне марксистичке категорије и помоћу њих теже да протумаче основну проблематику данашњег света.